

Jørgen Sandemose

Samfunnsvitenskapelig normalforskning, paradigmatisk posisjon og reaksjonær sosialisme.

Tore Linné Eriksen har latt tidsskriftet *Agora* tilflytte en lang kritikk av undertegnede bok *Kritikk av globaliseringsteorien. Om nødvendig forståelse av produksjonsmåter og verdensmarked* (*Agora* 1/2011, s. 186-208). Jeg selv, og sikkert flere med meg, ville satt pris på om han hadde valgt en annen trykkeplass. En av grunnene til dette kan spores i at redaksjonen har plassert hans tekst slik at det antydes at min bok har en eller annen positiv forbindelse med noe som kalles "nyliberalisme". Det siste er avgjort ikke tilfellet. "Nyliberalisme" er et begrep *ad libitum*, et *navn*, en *flatus vocis*, som politiske noviser setter på den tradisjonelle, kvinttusenårlange liberalismen.¹ I *Agora*s egen lederartikkel, som erklærer at vi har å gjøre med et temanummer (!) om vedkommende retning, presterer da også redaksjonen (Bugge, Eriksen og Geir O. Rønning) å forveksle liberalisme og liberalitet.²

Jeg er likevel nødt til å gi en kommentar til Tore Linné Eriksen (heretter TLE), fordi han selv utfordrende kaller sin tekst et "essay" (tittelen er "Om produksjonsmåter og tenkemåter", heretter forkortet: OPT), og føyer til at den er "ment ... som et bidrag til å føre diskusjonen videre" (187).

Jeg skal kommentere TLEs svært omfattende og ikke helt godt strukturerte kritikk i åtte hovedpunkter. Det blir i hovedsak tale om å diskutere hvorvidt han har et adekvat syn på forholdet mellom teori og empiri, og i hvilken grad hans tolkninger og beskrivelser av empiriske forhold i realiteten rammer *Kritikk av globaliseringsteorien*.

¹ Karakteristisk for nivået i denne forbindelse er det at Arne Johan Vetlesen i en artikkel i samme nummer av *Agora* finner at termen "nyliberalisme" er berettiget fordi Hayek og andre tok til å bruke det (i 1940-årene, sågar). For at et begrep kan antas som seriøst, skal det imidlertid langt mer til enn at det anvendes av kommentatorer som av en eller annen grunn regnes som sentrale i en debatt. Det turde også være klart at det i denne aktuelle forbindelsen heller ikke er tilstrekkelig å begrunne termen "nyliberalisme" med at bestemte ideologer har villet inflatere tanken om en liberalisme til å gjelde alle livets felter (se tendensen i Wendy Brown, "Nyliberalismen og slutten på det liberale demokratiet", *Agora* 1, 2011, spesielt 141f.) Slike fenomener er ikke nye i det hele tatt, og denne erkjennelsen kunne en oppnådd ved å prioritere lesing av *The Pickwick Papers* framfor betraktninger fra angelsaksiske sosiologer som altfor ofte har begrenset aktualitet. I et begrep om "nyliberalisme" burde det forøvrig ligge at den erstatter en opprinnelig "liberalisme", og det ser ut til at alle parter iallfall er enige om at denne skal defineres som et uttrykk for borgerskapets spesifikke klasseinteresser. Dette er interesser som ikke har endret seg siden Adam Smiths tid.

² Denne identifikasjonen er legio i dette nummeret av *Agora*, dels fra forfatteres side, dels kanskje som feiloversettelse.

I. Om marxisme og anti-eurosentrisme – generelt og spesielt.

TLE angriper min bok ut fra en posisjon som i seg selv etterhånden er blitt svært tradisjonell, nemlig hva vi (med enda et uttrykk *ad libitum* – denne gang rettferdiggjort som sådant) kan kalle en "anti-eurosentrisme" (heretter AES) – opprinnelig knyttet til Samir Amin og hans bok *Eurosentrismen*.³ Dette verket, som ikke utmerker seg positivt, verken med "tenkemåter", komposisjon, kunnskap om bakgrunns litteratur eller logisk resonnement, er et nøkkelarbeid for de som i dag ønsker et tilsynelatende radikalt ståsted for å kritisere Marx-preget revolusjonær teori. Det vi med rette kan kalle "marxisme" har nemlig alltid vært en teori som hevder at grunnlaget for en bevegelse som omkaster det kapitalistiske system, ligger i produksjonsforhold som først dukket opp i Europa. I sin avstandtaket fra de revolusjonære prinsipper Marx deretter utviklet, har radikale teoretikere funnet det nyttig å "forveksle" dette med en påstått euro-sjåvinisme hos Marx, og/eller med en latent slik holdning innen "venstrefløyen" (nok en *flatus vocis*). Et treffende eksempel er hvordan det i 2010, i forbindelse med at en kongress i Paris ville starte en ny revolusjonær organisasjon, ble bestemt at man ikke skulle programfeste proletariatets diktatur, fordi dette var en "eurosentrisk term".

Den dekkmantel som denne skinnradikalismen henger over sin objektive funksjons spinkle skuldre, er et knippe av påstander som løper ut i at utenom-europeiske samfunn huser revolusjonære og progressive potensialer. De er ofte kombinert med teser om at Karl Marx, etter hvert som han modnet (man unngår gjerne å tenke på at han ble eldet samtidig), tok til seg et tilsvarende syn, samt at han skulle ha mistet overbevisningen om at det vestlige proletariatet hadde en spesifikk revolusjonær funksjon. Dette er påstander som ikke alltid, men dog i svært mange tilfeller, fremsettes i åpenbart forvrengte kontekster. Jeg har selv deltatt på enkelte "materialistiske" kongresser hvor problemene i teorigrunnlaget hos AES-sinnede har kommet raskt og svært effektivt til syne.

AES-retningen står forøvrig overfor det problem at hvis man først ønsker å fokusere på geografiske koordinater, finnes det knapt noen mer eurosentrert ideologisk retning enn nettopp AES. For denne er knapt nok forskjellig fra den kanskje mest tradisjonelle av de innsigelser som siden 1848 har vært rettet mot marxismen fra andre typer av europeisk sosialisme, nemlig at også småborgerlige grupper eller klasser er *revolusjonære*. Det finnes knapt en eneste av de grupper eller klasser i "den tredje verden" som AES betrakter som progressive, som ikke også har småborgerlige funksjoner.

Som vi snart skal se, er mangelen på politisk kamperfaring og realisme et vanlig trekk blant AES-sympatisører – i alle verdensdeler. Og i den grad en slik erfaring faktisk finnes blant dem, er den oppblandet med det vi kan kalle småborgerlige politiske fordommer.

Når TLE i dag står fram som en kolportør av AES-posisjoner, og markerer dette med å reklamere for teoridannelser hos Amin, David Harvey og Pierre Bourdieu, så er forskjellen marginal fra Tore Linné Eriksens artikler i SF-organet *Orientering* på 60-70-tallet (signert: tle) som ivrig, og aldri med

³ Se for eksempel utgave Oslo 1992 (Oktober).

overbevisende argumenter, kolporterte teser om at mens grunneierklassene i fattige land ikke ville gi fra seg makten uten voldelig motstand, så var noe slikt godt tenkelig når det gjaldt det herskende borgerskap i Europa, hvor en visst ikke engang trengte en revolusjonær arbeiderklasse for å erobre en virkelig "folkemakt". Denne linja har nå gitt oss en SV-støttet regjering som bomber og dreper i det ene asiatiske landet etter det andre.

I motsetning til revolusjonære teorier og bevegelser, som motarbeider så vel Don Quijotes som kapitalismens vesen, men setter desto mer pris på såvel Cervantes som Marx, går AES-sympatisører i praksis inn for alle mulige fredelige overganger til et mer menneskelig samfunn, et samfunn som de ikke beskriver nøyere, og som de ikke engang antar trenger å være sosialistisk. Ikke desto mindre er hele deres bevegelse interessert i å forbinde seg med teoriene til Karl Marx. Den historiske forklaring på dette har vært temmelig åpenbar: Den logiske, metodologiske og dermed politiske kraften i Marx' verk har gjort det nødvendig for de fleste på den såkalte venstrefløyen å fremstå som subjekter med et reflektert forhold til ham.

TLE har nå gitt seg i kast med å anmelde en bok som vil ta utgangspunkt i det marxianske paradigmet, for derfra å forstå dagens globale situasjon. TLEs eget startpunkt for den kritiske ytelsen er imidlertid mer sammensatt. Han tar seg tid til å hevde at undertegnedes "egentlige fagområde ... er filosofi", men at jeg mest publiserer ting om "politisk økonomi" og liknende (186). Dermed har et problematisk punkt hos TLE, nemlig hans formalisme, straks lansert seg. Det ville ubetinget være fornuftigere å vurdere en persons fagområde etter de faglige prestasjoner vedkommende i praksis står for.

Gjennom hele sitt essay holder TLE fast ved referanser til Marx. Det blir imidlertid snart klart for leseren at han ikke kjenner Marx' skrifter i noen inngående forstand. Når han pretenderer å gi mer direkte henvisning, anvender han to taktiske opplegg. For det første spinner han på det trivielle tema at Marx etter utgivelsen av "Det kommunistiske partis manifest" (1848) utviklet en posisjon om at historiens gang ikke nødvendigvis er unilineær; for det annet nøyer han seg med kolporteringer av AES-standpunkter som er servert i Kevin Andersons nylige bok om Marx' holdning til den utenomkapitalistiske verden, *Marx at the Margins*.⁴ Som jeg påpeker i *Kritikk av globaliseringsteorien* (heretter KAG), er denne boka verdifull som en leksikal oversikt, hvor lesere kan finne en hel rekke betydningsfulle ytringer fra Marx' side, og også ved å gjengi dem korrekt (hver for seg). TLE har imidlertid ikke tatt hensyn til at Anderson simpelthen fortier viktige passasjer, kanskje fordi de ikke passer i hans kram, og dels har opplagt uriktige (AES-fargete) følgeslutninger i flere henseender.

La oss ta et enkelt eksempel, som godt illustrerer vanskeligheten med denne type forskning, og den rekkevidde feiltakelsene kan få. Vi leser i OPT (192):

Det antydes av Kevin Anderson også at det var mulig at Marx etter hvert fikk betenkeligheter med å putte Latin-Amerika, India og Kina i samme "bås", med de implikasjoner dette kunne få for deres framtidsutsikter. Mest kjent er selvsagt brevet til Vera Sassulitsj fra mars 1881 om mulighetene for revolusjonære endringer med basis i et russisk landsbyfelleskap som ikke er

⁴ Kevin Anderson, *Marx at the Margins*, Chicago 2010.

like isolert fra kapitalistiske strømninger som før, med muligheter for en allianse med en mer proletarisk revolusjon i vest, men det kan også spores enkelte åpninger for det samme i Marx' stadig mer nyanserte beskrivelse av India.

Dessverre: Det finnes ikke noe slikt brev fra Marx til Sassulitsj.

Som om dette faktum ikke får tilstrekkelig problematiske følger for tankegangen i OPT, er det dessuten merkelig at TLEs påstand er fremsatt uten noen henvisning til tekststeder i Andersons bok. Det er altså umiddelbart et mysterium hvor en skal lete etter kildegrunlaget for en så vidt sterk påstand.

Det trengs i tillegg en forklaring av uttrykket "Latin-Amerika". Ut fra sammenhengen ville det være mer sannsynlig at Marx har talt om det sørlige Amerika (eller lignende), ettersom han (så vidt jeg vet) ikke (hvilket man kan beklage) noensinne annammet tanken om å betrakte begrepet om de asiatiske produksjonsmåter (AMP) som kjerneform for sivilisasjoner i minst tre verdensdeler også i moderne tid.

Hvis vi antar at TLE har ment å fokusere på de *utkast* til svarbrev Marx etterlot seg i anledning en kjent henvendelse fra Sassulitsj (16. februar 1881), så står det ikke mye bedre til. Man leter forgjeves i dette materialet etter tanker om "revolusjonære endringer med basis i et russisk landsbyfellesskap". Marx kladder om at en "russisk revolusjon" vil være nødvendig for å redde det herskende landsbyfellesskapet, men revolten omtales i ambivalente uttrykk, og det er uansett på ingen måte klart hvilke grupper som skulle utgjøre dens subjekt.⁵

Marx taler dessuten om "en gjenfødelse av det russiske samfunn" som landsbyfellesskapet under visse hypotetiske forutsetninger kunne gi grunnlag for, uten at noen revolusjonær (eller for den saks skyld: revolusjonerende) praksis er omtalt, og uten at klassebakgrunnen for en slik mulig praksis blir klargjort.⁶

Likeledes er det intet grunnlag for å si at "kapitalistiske strømninger" ifølge Marx ga "muligheter for en allianse med en mer proletarisk revolusjon i vest." Tanken er fraværende både fra brevet og fra Marx' forarbeider.

AES-forskningen, slik vi i dag møter den generelt i verdenslitteraturen, har her fått sin adekvate avbildning. Når TLE vil validisere synspunkter omkring Marx' mangel på "eurosentrisme", så benytter han seg, som hovedgrunnlag, av fiktive problemstillinger, påstått å stamme fra brevtekster som ikke engang er avsendt. AES-forskningen nyttiggjør seg i dette tilfellet det forhold at brevet til Sassulitsj er kortfattet, mens utkastene er saksfylte og mangslungne. Dette er et interessant faktum tatt for seg, men det er også i sannhet et spinkelt utgangspunkt for spekulasjoner. I tillegg kommer at det som skulle ha karakter av dokumentasjon, av TLE omkranses av fraser så som "det antydes", "det var mulig" og "etter hvert".

⁵ Jf. "Brief an V.I. Sassulitsch. Erster Entwurf", *Marx-Engels Werke (MEW)*, Berlin: Dietz 1969, bd.19, 394, 395.

⁶ Jf. *MEW* 19, 385 (op.cit).

Det er også grunn til å peke spesifikt på at TLE ser ut til å mene at det her omtalte påståtte innhold i et "brev til Sassulitsj" er *den tydeligste indikasjon* på at Marx' seint "interesse for seriøse (sic!) studier av den ikke-vestlige verden, som ikke lenger er nærmest statiske eller orientalt-despotiske, men som i *siste instans kan by på nye utviklingsveier*" (OPT 192, uthevet her). Alt dette er ikke annet enn historiografiske uholdbarheter.

La oss derfor fortsette kritikken av TLEs metode med nettopp det samme utgangspunktet. Vi kan spørre oss: Hvorfor ble tankegangene i de aktuelle utkastene (tre i tallet) ikke anvendt i særlig utstrekning i brevet til Sassulitsj? Etter mitt skjønn ligger det mest sannsynlige svaret først og fremst i at argumentene tar seg uttrykk blant annet i en tese om at den russiske økonomien, både i landbruk og industri, lett og konstruktivt kunne tilegne seg prinsippene for *maskindrift*, uten å behøve å gå igjennom en tilpasningsperiode. Retorisk ber Marx i utkastene sine meningsmotstandere om å

påvise at Russland, for å anvende maskiner, skulle være tvunget til å gjennomgå en inkubasjonsperiode for maskinproduksjon....,

og han fortsetter polemisk:

De bes forklare meg hvordan det har seg at de [russerne] så å si i løpet av et par dager klarte å innføre byttemekanismen (banker, kredittselskaper osv) hos seg, noe som kostet vesten århundrer!⁷

Hvis Marx hadde valgt å sende en slik tekst til Sassulitsj, ville de russiske "marxistene" (som riktignok var ukjente for Marx selv, i det minste etter hva han samtidig skriver), nok ha laget oppstuss, ettersom et motsatt standpunkt ser ut til å bli foretrekt i *Kapitalen*. Marx hadde neppe glemt at han i tyvende kapittel av det første bindet hadde presentert et utbrudd mot den russiske despotismen og dens forsøk på å industrialisere:

Her på russisk jord, som er så fruktbar hva angår enhver infami, står også den gamle gruen fra de engelske *factories'* barndomsperiode i full blomst. Lederne (Die Dirigenten) er selvfølgelig engelskmenn, ettersom den innfødte russiske kapitalist ikke duger til fabrikkdrift. Trass i alt overtidsarbeid, kontinuerlig dag- og nattarbeid og den mest fortvilende underbetaling av arbeiderne, vegeterer russiske fabrikata bare ved hjelp av forbudet mot utenlandske varer.⁸

Det kan i farten nevnes at det er nokså påfallende at TLE skriver et langt innlegg sentrert om Marx' metode og dens videreføring hos nyere teoretikere, så å si uten en eneste henvisning til det som vitterlig er denne forfatterens hovedverk. La oss da for fullstendighetens skyld ha nevnt hvordan det utdraget fra *Kapitalen* som her er brakt, har en forløper i Marx "Innledning" til metoden, i *Grundrisse*. Her heter det om grunnlaget for det abstrakte, verdiskapende arbeid, kapitalismens livsblod:

⁷"Brief an V.I. Sassulitsch. Zweiter Entwurf", *MEW* 19, 398, jf. "Erster Entwurf" 385 (op.cit).

⁸*Das Kapital* I, Frankfurt: Europäische Verlagsanstalt 1968, 595.

Altså, den enkleste abstraksjonen, som den moderne økonomien setter aller forrest, og som uttrykker en urgammel relasjon som er felles for alle samfunnsformer, fremstår likevel bare som praktisk sann, i denne abstraksjonen, som en kategori i det mest moderne samfunn. Man kunne si at det som er et historisk produkt i De forente stater (denne likegyldighet mot bestemtheten i arbeidet), hos for eksempel russerne fremstår som naturgrodd anlegg. Men saken er at det er en helsikes (verteufelter) forskjell om barbarer har et anlegg til å bli anvendt til alt mulig, eller om siviliserte anvender seg selv. Så blant russerne er det slik at denne likegyldigheten mot arbeidets bestemthet tilsvarer den tradisjonelle fastvokstheden i et helt spesielt arbeid, som de bare kan sluses ut av gjennom innflytelser utenfra.⁹

Med andre ord: Russerne (for å bli ved eksemplet) var (er) "fastgrodd" i én bestemt *konkret* type arbeid (Marx tenker vel på jordbruksarbeidet innen landsbyfelleskapet, *mir'en*), mens en vestlig arbeider er tvunget til å kunne utføre ethvert arbeid, noe som gir alle enkeltstående arbeider en karakter av å være av en annen bestemt type, nemlig abstrakt og verdiskapende. Det er på den andre siden rimelig å tro at Marx her vil understreke at en observatør lett kan komme i skade for å blande sammen arbeid i øst og vest, og uten videre forestille seg at det verdiskapende arbeid er en sosial selvfølge for eksempel for russerne midt på 1800-tallet.¹⁰

For min egen del har jeg i noen essays forsøkt å vise at det finnes en nær sammenheng mellom bibeholdet av *mir*-institusjonen (i den reneste form fram til 1930, men også i seinere, fabrikkmessige varianter) og USSR's industrielle katastrofe i fra 1930 til 1990.¹¹ Det er ikke rimelig å gå videre inn på dette her; for sammenhengens skyld skal det bare slås fast undertegnede holder *Marx' uavsendte betraktninger fra 1881* om betingelsene for russisk maskindrift for å være *uholdbare* (noe han selv sannsynligvis innså etter at de var blitt festet til papiret), og at de langt på vei faktisk er invalidisert empirisk, på samme måte som hans *publiserte* forestillinger fra 1853 om en fremvoksende indisk industrialisering som en følge av britenes *Raj*. Hans standpunkter fra 1857 og 1867, slik de her er lagt fram, er altså etter min oppfatning å forstå som en *de facto* tilbakevisning av synspunktene fra 1853.¹²

I tillegg til alt dette trengs det nå bare å bli lagt til at jeg her forutsetter at Marx aksepterer at i samme grad som mulige "kapitalister" innen en bestemt nasjon er uegnede til å drive kapitalistisk industri, så gjelder noe tilsvarende for de mulige proletariske arbeiderne. Men nettopp denne korrelansen mellom klassenes modenhet og utviklingsgrad blir, som vi skal se, benektet av AES-teorier (og i praksis i særlig grad av Tore Linné Eriksen), som dermed står på kanten til å tenke sosialvitenskapelig useriøst.

Før vi i detalj går inn på dette, skal vi se på de prinsipielle holdninger som kommer til syne i og gjennom TLEs polemikk. La oss med andre ord se på

⁹ *Grundrisse der Kritik der politischen Ökonomie*, Berlin: Dietz, 1953, 25.

¹⁰ I Lev Tolstojs *Anna Karenina* (1878) gjøres det et hovedpoeng ut av at russernes forhold til jordbruksarbeid skiller seg fra forhold i vestlig økonomi.

¹¹ Sist i KAG, kapittel VII, pkt. 9. Slike tekster tas ikke seriøst opp i TLEs anmeldelse.

¹² Denne tesen blir forsøkt styrket i en følgende vurdering av de likheter Marx finner mellom landsbyfelleskapene i Russland og i India. Se nedenfor.

hvilke synspunkter, på hvilke vitenskapsteoretiske problemstillinger, vi har å gjøre med.

II. Forskning og paradigmer.

Det ser ut til å være en positiv sammenheng mellom TLEs nokså overflatiske Marx-tilfang (som kan ha å gjøre med at han sikkert vet at Marx' "egentlige fagområde" var filosofi og ikke "politisk økonomi") og det forhold at han ikke ser ut til klart å ha notert seg den marxske teoriens paradigmatiske status i KAG. Boka legger fram en teori, formulert i *store trekk*, om hva som foregår i dagens verden. Den antar riktignok i det stille at teorien er sann, men den prøver ikke åpenlyst å si – eller på metodisk gangbar måte å forutsette - at den må være det. Den sier for så vidt hva som må være tilfelle i dag, hvis Marx opprinnelige teori var korrekt. I praksis har denne tilnæringsmåten å gjøre med at forfatteren (undertegnede) kan vise at Marx' teori generelt, også blant de såkalte marxister (ja, særlig blant dem) blir misforstått fundamentalt. Jeg påpeker dette mer konkret i kapittel II, "Skisse av kapitalismens pris, og dermed av forskjellen mellom rike og fattige nasjoner" og i kapittel III, "Kapitalakkumulasjon og arbeiderklemme", samt til dels i kapittel IV, "Konkret om den kapitalistiske samfunnsformasjon". Dessuten er det aktuelt her å peke på to avsnitt (7 og 8) i kapittel V, om det universelle arbeid og verdensmarkedet, hvor det blir vist hvordan Marx' teori om internasjonal vareutveksling oftest blir misforstått. Ettersom "globaliseringsteorien" tatt som en allmennhet kan ses på som et knippe teorier fremgått av teoretikere som har den ene og samme misforstående affinitet til Marx, er de her nevnte forhold en tilstrekkelig god grunn til å la KAG, med undertittelen *Om nødvendig forståelse av produksjonsmåter og verdensmarked*, stå i opposisjon til globaliseringsteorien i bestemt form.

Tore Linné Eriksen er en utmerket forsker, i den forstand at han viser en utpreget og et stykke på vei saklig evne til å søke empirisk kildegrunnlag. Det ser imidlertid ut til at han ikke er parat til å holde det mulige skillet mellom vitenskap og forskning, eller også forholdet mellom paradigmekonstruksjon og "normal science" (Thomas A. Kuhn) klart for seg. Med fare for å bli misforstått vil jeg også hevde at Linné Eriksen – om man kan dømme etter OPT – ikke er en *vitenskapler* i egentlig forstand.¹³ God fremstillingsevne og forskningspraksis er riktignok elementer i vitenskapen, men uttømmer den på langt nær.

Etter min oppfatning kommer TLE inn i et villniss ved ukvalifiserende å anta at folk som ikke er enig med ham selv i forståelsen av hendelser, ikke kan tas alvorlig. Vel å merke: Hvis denne anklagen fra min side skulle tas i *face value*-mening, ville den selvfølgelig ikke holde. TLE er fullt klar over relevansen av fortolkningsforskjeller. Han har ingen problemer med å forstå at to vitenskaplere eller forskere kan og må ha divergenser når det gjelder betydningen av en hendelse. Det han derimot så altfor tydelig overser, er at et gitt vitenskapelig paradigme – og enhver forsker arbeider, enten vedkommende vet det selv eller ikke, under et paradigme – på forhånd, a

¹³ La oss i vår politisk korrekte higen etter avkjønning innføre ordet "vitenskapler", etter tysk "Wissenschaftler" samt til dels etter norsk teologisk bruk, så som i "nytestamentler".

priori, vil indikere forekomsten av et *skille mellom kriterier* for å godta en gitt forekomst *som en hendelse*.

Hvis vi – i god og sunn kantisk stil, men med en svært fri illustrasjonsmåte – forstår en hendelse som en *forandring*, så vil en tenkning under ett gitt historie-paradigme ikke se noen forandring der hvor en annen vitterlig ser en. På samme måte som Kant forstår en forandring ut fra et bilde av noe uforanderlig, hvor faktiske endringer nok finnes, men for anledningen tenkes bort, slik også her: Det som tilsvarende begrepet om en forandring, er noe som er gitt av en bestemt konstellasjon i subjektet.

La meg ta et elementært eksempel: Hvis jeg først er brakt til å akseptere Marx' kjente setning om at under "asiatiske" forhold har de "politiske skystormer" ingen evne til å forandre det økonomiske grunnlag, så vil jeg ganske riktig være skeptisk til å kalle visse opphevelser i Egypt i løpet av 2011 for *historiske* hendelser i noen basal betydning (jf. OTP 245, note). Dette vil godt kunne følges med at jeg anser dem som viktige på et lavere plan, men bare for så vidt som de blir misforstått på spesielt vis, og tatt for å være basale begivenheter på grunn av strukturelle defekter i forståelsesformen. Et aktuelt eksempel er selvsagt hvordan et vestlig publikum (og spesielt: AES-tilhengere) kaller et visst hendelsesmønster i Midtøsten-Nordafrika-området for en "revolusjon" lenge før noen har sett noen ny basis for en reell omveltning i produksjonsforhold (jf. også tidligere "hendelser" i Ukraina, på Filippinene, i Burma, osv.).¹⁴ Denslags tenkere arbeider faktisk også ut fra et sosialvitenskapelig paradigme, som vi kan si lyder: "Alt som skjer, er en hendelse å ta hensyn til" – selvfølgelig et relevant synspunkt, hvis en først er innstilt på å se hendelser i sammenheng, og dermed har forpliktet seg til å sondre mellom hendelsenes betydning uansett.¹⁵

TLE formulerer seg et sted på denne måten:

Ettersom det etter min mening er en betydelig svakhet at forfatteren [nemlig JS] dokumenterer så begrenset kjennskap til hva som **konkret** [sic] har skjedd og skjer i verden utenfor "Vesten", og heller ikke viser så stor interesse for seriøse diskusjoner av forfattere som skriver i vår egen tid, vil jeg i folkeopplysningens navn bruke litt plass på å vise til mer aktuell litteratur som forholder seg langt **mer konkret** til disse [sic] temaer (OPT 187).

¹⁴ Se for eksempel undertegnedes *Venstrefløyen og islam*, Valdisholm 2011.

¹⁵ Per Kristian Haugen i Aftenposten beskriver situasjonen på en forstandig måte 20.08 2011: "Mange har kommentert utviklingen de siste månedene. En av de mest skeptiske er George Friedman fra Stratfor, et amerikansk firma som samler inn og analyserer etterretningsinformasjon. "Det er viktig å begynne med den kjensgjerning at hittil har ikke noe regime falt i den arabiske verden", skrev Friedman nylig. Mange vil uten videre protestere mot en slik påstand. Lever ikke Tunisias tidligere president Zine al-Abidine Ben Ali i eksil i Saudi-Arabia? Befinner ikke Egypts tidligere president Hosni Mubarak seg i et bur når han blir fremstilt i retten? ...Friedmans poeng er at mange av endringene ikke stikker særlig dypt. **I forbausende grad er de gamle regimene fortsatt på plass. I Egypt, det mest folkerike arabiske landet, utøves makten av et militært råd. Lederen var forsvarsminister under Mubarak.**" Man kunne vel si at det som i skrivende øyeblikk foregår i Egypt (medio september 2011) fullt ut bekrefter overskriften i et intervju med undertegnede i anledning utgivelsen av KAG: "Livsfarlig opprør i Egypt" (Klassekampen 17. februar 2011)?

“Disse temaer” refererer altså til *alt* som “konkret har skjedd” (utenfor vesten), og det forutsettes at det som er “konkret”, er enhver hendelse. Marx’ oppfatning må tas for å være en helt annen, metodologisk sett. Det som er “konkret”, er hellheter som blir bedømt som en “enhet i mangfoldet”, og dermed “en sammensetning av flere bestemmelser” som det heter i den kjente metodiske innledningen til *Grundrisse* (som virker ukjent for TLE). Men disse “bestemmelser” har en natur som opplagt (det følger av forutsetningen) er gitt på forhånd på en eller annen måte, altså som står under et paradigme eller et mulig paradigme, og som utgår fra det subjekt som opplever og fortolker.

Denne forekomsten kan illustreres ved ytterligere en TLE-misforståelse, som når han påstår at i KAG “er det i det hele tatt få forsøk på å analysere dagens kapitalisme i dens spesifikke form, og et kapittel som heter “Konkret om den kapitalistiske samfunnsformasjon”, vier ikke mange sidene til de siste snes år” (OPT 199).

Denne innsigelsen må ha bakgrunn i at TLE forveksler sentrale begreper. Det finnes ikke noen identitet mellom “dagens kapitalisme i dens spesifikke form”, og en mulig “konkret” vurdering av “den kapitalistiske samfunnsformasjon” (KS). Denne siste – og det ville TLE vite, hvis han hadde studert boka – behandles i KAG primært som en vekselvirkning mellom lønnsarbeid, kapital og grunneiendom. En “konkret” behandling av KS er derfor forutsatt først og fremst å være en fremstilling av denne spesifikke dynamikken. Her påpeker jeg hvordan utviklingen i de siste snes år har vært enestående fordi den har demonstrert hvordan den sentrale virkningen fra kapitalens side mot grunneiendommen – nemlig å forhøye jordprisen, og dermed hindre arbeidere i å løfte av seg kapitalens “kaudinske åk” ved å kjøpe jord – er blitt virkeliggjort ved at den aktuelle krisen har inntrådt som en konsekvens av arbeiderklassens situasjon som bolig-gjeldsslaver under finansinstitusjonene.

Når TLE til tross for dette hevder at jeg i praksis ikke går inn på “dagens kapitalisme i dens spesifikke form” så beror det altså ikke bare på en banal forveksling av det som virkelig er *konkret* (nemlig kapitalens spesielle enhet med de øvrige klassekreftene) med det som er *tidsriktig* og aktuelt for den umiddelbare bevissthet. Det beror også på en misforståelse av KAGs hovedhensikt, en misforståelse som – slik vi etterhvert skal påvise – må skyldes at TLE dessverre ikke har fått med seg elementære forskjeller mellom *teknologisk arbeidsdeling* på den ene siden, og *eiendomsformer* på den andre.

Vi skal snart vise at TLE baserer hele sin tankegang på en tvilsom tolkning av finanskapitalens ytre former i dagens situasjon, samtidig som han altså ser helt bort fra den teoretiske bakgrunnen jeg legger fram for utviklingen av *motsetningen mellom kapital, lønnsarbeid og grunneiendom*, en bakgrunn som ifølge KAG forutsettes å ligge i Marx’ teori om verdier, priser, valuta og nasjonal arbeidsintensitet.

Før vi går videre med detaljene i denne siste spørsmålstillingen, passer det derfor godt å illustrere de her aktuelle problemene med enda et eksempel, som rammer TLEs metodiske posisjon like sterkt, men som er hentet fra en

avhandling av den norske sosiologen Geir O. Rønning, som uttrykker det klassiske problemet med å forstå disse relasjonene – med en klarhet jeg ikke har møtt hos andre forfattere i Skandinavia. Her heter det om Marx' teori om penger og edelmetallets funksjon at det ser ut til å "springe ut av det rådende gullstandard-systemet på hans egen tid." Det heter også hos Rønning at "Marx fortolker sin samtid og forutsetter det pengevesenet som var enerådende på 1800-tallet, nemlig gullstandarden."¹⁶

Hos Marx er poenget derimot at en slik erfaring av gitte relasjoner bare er mulig på bakgrunn av bestemte paradigmatisk "sosiale apriori" (med et uttrykk hos Karl-Otto Apel). Nærmere bestemt: Fordi en vares verdi (ettersom den har *form* av en rent kvantitativ relasjon) nødvendigvis må uttrykke seg i noe kvalitativt (i annet fall ville vi ikke ha erkjent den i det hele tatt) hvilket må bety: i en annen vares *materiale*, så må et slikt bestemt materiale, som *bruksverdi*, utvikle seg til allmenn ekvivalent og deretter til sirkulasjonsmiddel og dermed til penger. Marx gjør ikke, i motsetning til hva Rønning forestiller seg, noen avgjort forutsetning om at varer bestående purt av gull alltid vil ha denne rollen, men antar det for enkelhets skyld i alle sine analyser. Hvis det foreligger en gullstandard (som Rønning dessuten har et empirisk feilaktig bilde av), er den derfor en konsekvens av motsetningen mellom verdi og bruksverdi. Likeledes: hvis den ikke finnes (i et kapitalistisk system), er den erstattet av en annen institusjon, og dette skiftet er like mye et resultat av presis den samme motsetning.

Vi ser altså at forutsetningen for empiriske undersøkelser, hva enten de ender i empiriske feilaktigheter (som hos Rønning) eller i korrekte empiriske antakelser (som hos Marx, som aldri opplevde at USA innførte den egentlige gullstandarden), må være uberørt av disse empiriske undersøkelsene selv. I kapittel II i KAG har jeg skissert de paradigmatisk forutsetninger som følger av dette. Som vi om et øyeblikk skal se, er også TLE blind for konsekvensene, like så mye som Rønning, som i sakens anledning også refererer til en bok av undertegnede, uten å oppfatte den sammenheng det her tales om.¹⁷

Et problem med TLEs fremstilling av KAG er altså at han ikke vil se at boka er skrevet med utgangspunkt i et teoretisk oppsett som vil rettferdiggjøre et slikt syn på forholdet mellom paradigme og renere empiri. Derfor tar han heller ikke opp det prinsipielle problemet om hvorvidt dette synet overhodet er holdbart, noe som i praksis betyr: Vil ikke paradigmet under disse forhold overstyre empirien, slik at empiriske resultater mister enhver funksjon av kontrollerende instanser overfor paradigmet? Kan man ikke ende med å påstå hva som helst i ly av en påberopelse av paradigmets krav?

I stedet hopper TLE umiddelbart på de ulike fremstillinger han finner i KAG, for så like umiddelbart å hevde at undertegnede overordnede standpunkter *faktisk* (fra tilfelle til tilfelle) får en slik virkning. Et enkelt av disse tilfellene må straks betraktes nærmere:

¹⁶ Geir O. Rønning, *Privat og sosialt*. Magistergradsavhandling i sosiologi, Universitetet i Oslo 1993, s. 119. Verket er "tilegnet mine veiledere", skriver Rønning. Slike gester, som man skulle tro var tabu i akademisk sammenheng, ble altså goutert på Blindern så seint som på 1990-tallet.

¹⁷ Jf. *Ricardo, Marx og Sraffa* (jf. note 40, nedenfor, og Rønnings henvisning (1993, 119).

For en anmelder som har tilbrakt et år med å bo i indiske storbyer og studere indisk historie, er det på samme måte oppsiktsvekkende å lese rett ut at byene i dagens India ser akkurat likedan ut som det Marx, Weber og Richard Jones beskrev, og at det ikke er noe annet å vente når det heter at det ikke siden den gang har skjedd noen særlige endringer i næringsstruktur og eiendomsforhold i India (!) (OPT, 201).

TLEs henvisning til Linné Eriksens opphold i India er avgjort uten argumentativ verdi. La oss ta et kontraeksempel: Sett at jeg har arbeidet i femten år i verkstedsindustrien, og at jeg i en del av tiden var deltids tillitsvalgt. Sett videre at jeg forteller Linné Eriksen at jeg på nevnte bakgrunn er sikker på at han tar feil i vurderingen av norsk arbeiderklasses forhold til en sosial revolusjon, så har han all grunn til å smile. Med rette vil han kunne si: "Selvsagt er det slik. For når du aksepterte industri- og fagforeningsarbeid, så var det bare fordi du på forhånd hadde tilsvarende oppfatninger. Og uansett hva din virkelige erfaring seinere har vært, har du tilpasset din refleksjon over disse oppfatningene, slik at du fortsatt hevder dem. Noe annet ville du ta som et nederlag."

Tilsvarende kunne jeg (men jeg er ikke interessert i det) replisere til TLE at han drar til India for å få bekreftet sine oppfatninger, som på sin side har gjort det mulig for ham å få gasjert arbeid ved forskjellige norske statlige eller quasi-statlige institusjoner. En fortsatt faglig aktivitet fra hans side er en mental garanti for ham selv, som kan overbevise ham om at han har holdt sin sti ren.

En annen retorisk vri fra TLEs side er det rimelig og nødvendig å ta opp her. I én forbindelse (OPT 207) presenterer han oss for en dobbeltsidig usaklig komposisjon: For det første sier han om "globaliseringsteorien" at undertegnede "overhodet ikke har noen berøring med den internasjonale faglitteraturen på dette feltet, fra så forskjellige bidragstyttere som ..." (det følger en navnehorde (ingen asiatiske), deriblant på tenkere som Tony Smith, Saskia Sassen, Alex Callinicos, Giovanni Arrighi og Peter Dicken).

Den interesserte leser noterer seg nok uanstrengt den tvetydighet som (sikkert med en hensikt bak) fyller plasseringen av kommaet i TLEs uttalelse. Vi kan se bort fra dette, selv om det øker antallet mulige betydninger av hans påstand fra én til tre i antall. Det viktige, nemlig det provinsielle i denne måten å diskutere på, er nemlig synlig uansett. Det ser ut til å være typisk for forfattere med relativt små leserkretser (så som den norske) at de blåser seg opp ved å gi ukloke henvisninger til sin egen belesthet.

Det er videre karakteristisk for denne type debatt-teknikk at den er innført for å gjøre det "rimelig" å henvise til forskningsresultater eller andre påstander i den litteraturen som omtales, uten å konkretisere nærmere. Hos TLE finnes det mengder av eksempler på dette, og det innebærer ikke annet enn at påstander fremsettes uten seriøs begrunnelse.

Med fare for å gi TLEs drøfting på dette punkt mer oppmerksomhet enn den kanskje fortjener, skal jeg nevne at det riktignok er et fåtall innen TLEs horde som er ukjente eller lite kjent for meg, men at jeg tror jeg kjenner en større andel av dem enn tilfellet ville vært for TLE, om jeg hadde sendt ham en liste over folk jeg anså aktuelle i sammenhengen. (Det er for øvrig tilstrekkelig å

kikke i KAG, som er fylt med henvisninger til folk og stoff TLE ikke "dokumenterer noen kunnskap" omkring. Tilfellet med kunnskapsmangel om Karl Marx' tekster er neppe enestående.¹⁸

III. Polemikkbasert betraktning om strukturen i "den opprinnelige akkumulasjon": Dens historiske særegenhet.

Det nevnte aspektet ved TLEs debatt-teknikk er likevel ikke rent "provinsielt" bestemt. Gjennom sin nærhet til AES og den øvrige, generelt sett lite reflekterte "radikale" opposisjonen mot det som oppfattes som finanskapitalens, metropolens og den amerikanske imperialismens herredømme, ledes han (i tråd med det som etterhånden er blitt vanlig) til å akseptere en hvilken som helst publikasjon som akseptabel og "viktig" – alt i tråd med den stigende uvanen med å regne enhver bok som "radikal" eller "marxistisk" såfremt bare forfatteren klistrer slike selvrosende etiketter på seg. I tilfelle etter tilfelle viser det seg at TLE, til tross for sin begrensede kjennskap til Marx' teori, rundhåndet rubriserer verker som relaterte til Marx i positiv forstand.¹⁹

Det er her likevel på sin plass å spesifisere grunnene til at om jeg heller ikke bruker det store rommet på to av TLEs dominerende forbilder, nemlig Samir Amin og David Harvey. Hovedårsaken er at det er godt kjent hvordan de, samtidig som de åpent ønsker å fundamentere sin virksomhet i Marx, på det klareste misforstår hans teorier – og dét nettopp på punkter som er svært sentrale for KAG. Jeg har eksplisitte henvisninger til dette i boka. Jeg har i tallrike andre forbindelser, bl.a. i en artikkel i Klassekampen som – roser og forundrer jeg meg over – ble påfallende mye positivt omtalt, påvist hvordan Amin stadig forfaller til forvekslinger av de temaer som (jf. ovenfor) er paradigmatisk omtalt i i KAG, kapittel II. Jeg påpeker likeledes i KAG at Harvey, ut fra presis de samme forvekslinger, setter fram en teori om

¹⁸ Blant den sist omtalte andelen er Callinicos (som jeg forresten trekker fram som kilde i én bestemt sammenheng i KAG). Med bakgrunn i at hovedpoenget i KAG er av paradigmatisk art, har jeg ingen grunn til i større grad å anvende tekster av en person som er en i den grad gjennomført ricardianer at han ikke skjønner (som han selv sier) hvorfor Marx vil ha et begrep om kapitalens organiske sammensetning (som er et forhold mellom mengden av produksjonsmidler og mengden av arbeid, samt mellom verdien av hele den konstante kapitalen og verdien av arbeidskraften innen en kapital) i stedet for Ricardos sammensetning mellom fast og flytende kapital. Når det gjelder Tony Smith, synes jeg han står for en metodikk som er verdifull i mange sammenhenger, uten at jeg innser noen spesiell grunn til å trekke ham fram i KAG. Hva angår Arrighi, skjønner jeg ikke hvorfor jeg skal trekke ham fram så lenge jeg får tatt opp en viss "verdenssystem-teori" godt nok gjennom å kritisere Wallerstein. Når det gjelder en empirist som Dicken, ville jeg føle meg pinlig berørt ved å legge vekt på hans tekster i en bok som vil forsøke å være nyskapende. Hva angår Sassen, er jeg imidlertid enig i at en viss del av hennes arbeid burde vært anvendt av meg, spesielt til fremstillingen av den kinesiske arbeiderklassens situasjon, som er det punkt i KAG hvor det blir brukt mest plass til analysen av arbeidernes stilling i MAS (min forkortelse for (nasjoner med) "modifisert asiatisk samfunnsformasjon") – ikke minst angående urbanisering og bevegelser i retning av bosettinger i landsbyer. At en slik anvendelse skulle være spesielt nødvendig og påkrevd, kan jeg likevel ikke se.

¹⁹ Se for eksempel denne typiske, blomstrende sats: "Også her er det mange aktuelle bidrag å hente inspirasjon fra for den som ønsker det, ikke minst fra John Bellemy (sic!) Foster som både bruker og videreutvikler begreper som er forankret i Marx" (OPT, 200). Dessverre, denne karakteristikken har intet reelt grunnlag.

kapitalistisk grunnrente som elementært misforstår Marx. Slike svakheter har fulgt Harvey i hele hans karriere som politisk skribent. Jeg kunne lage et stort (enda større enn det leseren her får) retorisk nummer ut av å spørre TLE om hvordan han ville at jeg, som i KAG bringes til å legge svært stor vekt på å gi en seriøs fremstilling av den kapitalistiske grunnrente, på positiv måte skal nyttiggjøre meg Harvey.

I forberedelsen til et slikt arbeid burde TLE for tilfellet være oppmerksom på enda en stor vanske som venter ham. Hvis vi nemlig kikker nærmere på hans grunner til å fremheve Harvey, treffer vi på den påstand at denne skulle ha beriket Marx' teori om den opprinnelige akkumulasjon ved begrepet om "accumulation by dispossession" (jf. 203). Om KAG sier TLE nemlig at det

er ... ingen diskusjon av et begrep som "akkumulasjon gjennom frarøvelse", dvs. et forsøk på å studere hvordan den opprinnelige kapitalakkumulasjonen hos Marx føres videre gjennom kapitalistisk ekspansjon (gjennom privatisering, innlemming av områder tidligere bare ufullstendig underlagt markedet, fordriving av mennesker og "kolonisering" av naturressurser og atmosfære. (OPT 189).

Men dessverre, den opprinnelige akkumulasjonen "hos Marx" kan nettopp ikke føres videre på noen slik måte. Hva mer er: Dette fremgår klart nok av den boka TLE for anledningen vil anmelde. At "akkumulasjon gjennom frarøvelse" ikke (i positiv forstand) kan være noe tema i KAG, framgår ganske umiddelbart, og burde vært innsett.

Som jeg viser i boka, og som jeg der prøver å utnytte paradigmatisk, er "den opprinnelige akkumulasjon" for Marx nemlig én sammensatt (altså konkret!) historisk hendelse som treffer hele Vest-Europa. Den har en rekke momenter, som isolert sett har likheter med de fenomener Harvey (med TLEs støtte) trekker fram. Men dens avgjørende kjerne er den voldelige ekspropriasjonen av bondebefolkningen, som fant sted i England (mens f.eks. et moment som typisk og avansert manufakturdrift, snarere må oppsøkes dels i Nederlandene, dels i Frankrike).

Det synes altså klart at det i *Kapitalen* finnes en teori om et vesteuropeisk sosio-geografisk område hvor utviklingen i siste instans er preget av en type ekspropriasjon som foregår innenfor en form for privatbesittelse som er historisk unik, nemlig en reell privateiendom (en eiendomsform som hører til en spesielt utviklet mentalitet som stammer fra det føydale herre-knekt-forholdet) og en forvandling fra småborgerlig privateiendom til en kapitalistisk privateiendom.

Dette er den spesifikke bakgrunnen for at vi noen hundreår seinere skal kunne få den "negasjon av negasjonen" som Marx, i 24. kapittel av første bind av *Kapitalen*, omtaler som de moderne folkemassenes revansj på ekspropriatørene.²⁰ Denne negasjonsformelen uttrykker altså ikke at en kommunistisk produksjonsmåte er negasjonen av en kapitalistisk negasjon av føydalismen (eller av asiatismen), men bare at den stammer fra en opphevelse av en privateiendom som på forhånd har brutt med førkapitalistiske

²⁰ *Kapitalen*, I, 791 (op.cit.).

produksjonsmåter.²¹ Skildringen av denne typen privateiendom, som Marx for anledningen kaller en egen "produksjonsmåte", opptar for så vidt hele avsnittet titulert "Den kapitalistiske akkumulasjonens historiske tendens", som avslutter hovedkapitlet om "den såkalte opprinnelige akkumulasjon" (kapittel 24). Nettopp den samme tanke møter oss i Marx' brev til Sassulitsj; hva mer er, den er det ledende argumentet hans – både dér og i samtlige utkast. Til diskusjonen om kapitalismens "historiske uavvendelighet" bemerker han, via utdrag av den franske utgaven av *Kapitalen*:

Til grunn for det kapitalistiske system ligger altså produsentenes radikale atskillelse fra produksjonsmidlene ... Grunnlaget for hele denne utviklingen er *ekspropriasjonen av åkerbøndene (Ackerbauern)*. Radikalt er den først gjennomført i England. Men *alle andre land i Vest-Europa* gjennomløper den samme bevegelsen.

Denne bevegelsens "historiske uavvendelighet" er altså *uttrykkelig* begrenset til *landene i Vest-Europa*. [Grunnen til denne innskrenkningen blir anført i følgende passus] [...]:

Den *privateiendom* som er grunnet på personlig arbeid ... blir fortrent av *den kapitalistiske privateiendom*, som er grunnlagt på utbytting av andres arbeid, på lønnsarbeid.

I denne bevegelsen i vesten dreier det seg om *forvandlingen av en form for privateiendom til en annen form for privateiendom*. Hos de russiske bøndene ville man derimot måtte *forvandle deres felleseiendom til privateiendom*.²²

Det er tydelig hvordan Marx i *Kapitalen* behandler *denne unike genesen som en hendelsesrekke innen to former for privateiendom som begge ytrer seg som vareproduksjon*. For å karakterisere den personlighet og den mentalitet som preger utviklingen, kan vi derfor ta for oss en setning i begynnelsen av kapitlet "Bytteprosessen" tidlig i verkets første bind.

For å relatere disse tingene til hverandre som varer, må varevokterne forholde seg til hverandre som personer, hvis vilje holder til huse i disse tingene, slik at hver av dem kan tilegne seg den fremmede varen bare med den andres vilje, altså gjennom én viljesakt som er felles for dem, idet han avstår (veräussert) den andre.²³

Dette er, må vi anta, et vesentlig kjennetegn ved den mest utviklede privateiendom, den kapitalistiske, som etter hvert fremstår overfor andre eiendoms- og besittelsesformer som privateiendommen *par excellence*. Det kreves her at en allerede foreliggende privateiendom, som er basert på *uavhengige* bønder og derfor på en viss produksjon av *varer*, går forut for ekspropriasjonen av "åkerbøndene".²⁴ Dette innebærer allerede forut for kapitalismen en form for produktbytte eller produktutveksling som i en viss utstrekning krever at det i egentlig forstand først nå dukker opp et begrep om *personer*. *Slike begreper er ikke reelt til stede før det kreves en anerkjennelse*

²¹ For et plausibelt synspunkt på denne privateiendommens status i Marx' teori, se Christopher J. Arthur, *The New Dialectic and Marx's Capital*, Leiden 2002, kapittel 7.

²² "Brief an V.I. Sassulitsch", MEW 19, 242-243.

²³ *Kapitalen*, I, 99 (op.cit.).

²⁴ I forbigarten bemerket: Dette viser hvordan Marx' tese fra kapitlet om den opprinnelige akkumulasjon, om at tiden forut for huset Tudors tronkaping var den uavhengige engelske bondes glanstid, har stor prinsipiell betydning.

som person for å virkeliggjøre tilegnelse av produkter. (Selv keiseren vil fra nå av ikke få det som hans er, uten at han erklærer motparten som sin likemann.)

En rimelig videreføring av denne tankegangen kan ligge i å anta at det vi historisk kjenner som protestantisk religion var en følge av, og dels en forutsetning, for en enkel form for vareproduksjon. Den reformerte kristendom svarte til en innerliggjøring av personen og dermed en *distinksjon mellom* forskjellige mennesker i takt med deres virkeliggjøring som slike "personer". Hovedpoenget er at ettersom vareproduksjonen altså krever at det økonomiske systemet, nærmere bestemt dets deltakere, kun fungerer "gjennom én viljesakt som er felles for dem", så trengs det et felles, *identisk* ideologisk uttrykk som favner over dem alle. Denne strukturen blir presentert allerede av Hegel (i sjette kapittel av *Åndens Fenomenologi*), hvor et samfunnsmessig prinsipp er at den enes handling blir tolket som identisk med den andres, og så videre, fram til en totalt-sosial "Tun Aller und Jeder": Her er den enes handling alltid det samme som alles handling.

Men like viktig i vår sammenheng er det at TLE åpenbart vil gjøre det han kan for å desavouere denne type analyse. Han anvender en "indirekte" fremgangsmåte: Han griper tak i Hegels filosofi, og sier blant annet om KAG at "[o]fte er det åpenbart mer Hegel enn Marx som ser ut til å ha vært inspirasjonskilde i beskrivelser av mentalitet og religion" (OPT 206). Men ut fra innholdet i KAG må en nok si at TLEs påstand krever et argument.

Teksten i *Kapitalen*, sitert ovenfor samt ved flere andre anledninger, nyttiggjør seg ikke bare Hegel, men demonstrerer samtidig årsakene til at Hegel ikke klarte å gjennomføre sin egen analyse, sentrert rundt anerkjennelse, tidsmengder (rettere: tidsbegrep) og vitenskapelige domsformer helt ut.²⁵ Det saklige innholdet kommer nettopp til syne i oppløsningen av "transformasjonsproblemet" (se note 42, nedenfor), så viktigheten av presist å forstå Hegels posisjon her, eller nærmere bestemt nøyaktig å forstå avstanden mellom Marx og Hegel, skulle være klar nok.

Det er dermed ikke så veldig fruktbart når TLE vil kaste resultatene til "den etiopiske forskeren Teshale Tibebu" inn i debatten (jf. OPT 207). Dessverre er det først og fremst slik at i våre dager, med strømmen av AES-litteratur, at en før noe annet må være på vakt mot forenklede litteratur om europeiske klassiske tenkere. Det som er et problem med Tibebu, er at han ikke bruker plass på kildekritikk, bl.a. i forhold til at Hegels forelesninger ikke alltid gir noe rettførdig bilde av hans dialektiske metode anvendt på verdenshistorien. Det er riktig at Hegel kan forstås slik at han bygde opp et *statisk* hierarki av menneskeraser (europeere-asiater-afrikanere, m.m). Dette hadde imidlertid sammenheng med at han ikke kunne gripe det dynamiske element i det nye siviliserte samfunnet, som Marx lokaliserte i arbeiderklassen og i dens enhet av frihet og ufrihet. Dette ledet Hegel til de facto *også* å lage et statisk hierarki av *europeiske klasser*, noe som i og for seg ikke er mindre viktig enn et rasehierarki – uten at Tibebu, og like lite Tore Linné Eriksen, ofrer det noen stor oppmerksomhet.

²⁵ Gjennomgått i undertegnedes "Fundamentals of a science of capital and bourgeois society: Marxian notions of value, prices, and the structure of time", se note 39, nedenfor.

Når det gjelder Marx, vil hans dynamiske teori kunne forklare og godta et hierarki blant sivilisasjoner, men den åpner – som vi vet – for en seinere jevnbyrdighet mellom alle folk, i tråd med kapitalens utvikling. (Mest åpenbart er dette nettopp i de tidlige skriftene som AES-folk (kontraproduktivt som de opptrer) er opptatt av å skyve ned i søla.) Det er ikke noe i dette som betyr at hans grunnleggende metodiske synspunkt ikke kunne bygges på Hegels. Den fremgangsmåte som så i sin tur er nødvendig, er å modellere en substans omkring de altfor komprimerte og forelesningspregede tekstene i Hegels historiske betraktninger. Som jeg har vist annetsteds, særlig kanskje i boka *Venstrefløyen og islam*, finnes det hos Hegel formuleringer om tradisjonelt er blitt forstått som om poenget var at enhver “asiat” oppfattet despoten, statens og samfunnets overhode, som den eneste “frie”. Sammesteds heter det videre;

Ettersom en slik frihet ikke er begrenset av noen sosial orden (tvert om, despoten forutsettes bare å skape og opprettholde denne orden, typisk som egypternes Gud-Farao), er den med rette blitt kalt “kaprisøs”, “lunefull”, eller liknende. Despoten har en adgang til å ta seg friheter, men han har ingen tilgang til friheten selv, for de andre bortenfor ham fremstår ikke som frie og kan derfor ikke gi ham anerkjennelse som en fri person. Den som ikke har denne anerkjennelsen, er heller ikke fri.²⁶

Deretter formulerer jeg meg videre omtrent som i de tre følgende avsnitt:

Kjernen i despotiet er nemlig at når alle vet at én er fri, så er denne ene nettopp det samme som *dem alle*, hvis vi med “alle” mener ikke deres virkelige, helhetlige relasjon, men derimot hver enkelt *addert* med hver eneste øvrige enkeltstående. Sagt på en annen måte: I det “asiatiske” samfunn er *hver og en* fri, men bare i den forstand at han regner seg som fri alene, slik at hans frihet benekter alle andres frihet.

Mens historiens gang i vesten tvinger den enkelte i det borgerlige samfunn til å kjenne sin frihet begrenset av andres frihet, og friheten som noe som kommer til syne gjennom en “allhet” av frie, har orientalsk historie vært basert på noe helt annet: Den enkeltes frihet er rent kaprisøs, en evne til å ta seg friheter uanfektet av andres inngrep. Dette betyr ikke at den enkelte her ikke føler seg begrenset av andre menneskers nærvær. Men det betyr at den begrensning som den andre innebærer for den enkelte, ikke er oppfattet som en begrensning av noen *frihet*.

Til slutt hevder jeg i *Venstrefløyen og islam* at årsaken til at forholdet mellom herre og knekt i asiatiske samfunn ikke utvikler seg til en *dialektikk*, egentlig ikke ble forklart av Hegel, men blir tatt opp av Marx i noen passasjer i avsnittet “Former som går forut for den kapitalistiske produksjon”, i *Grundrisse*. De mest sentrale setningene, som er blitt fremragende eksplisert av Kate Currie, lyder:

Midt oppe i den orientalske despotismen og den eiendomsløsheten som **juridisk sett** ser ut til å eksistere i den, finner vi ... i realiteten, som grunnlag for denne stamme- eller fellesskaps eiendommen (Gemeindeeigentum), og

²⁶ Jørgen Sandemose, *Venstrefløyen og islam*, Valdisholm 2011, 50.

frembrakt for det meste gjennom en kombinasjon av manufaktur og agrikultur innenfor det lille fellesskapet (der kleinen Gemeinde), som dermed blir tvers igjennom selvforsynt og inneholder alle betingelser for reproduksjonen og merproduksjonen i seg selv.²⁷

Videre betraktninger antyder at forholdet subjekter imellom som *personer*, ikke bare som mennesker rett og slett) ikke var mulig i Asia i noen stor utstrekning, så lenge den økonomiske basis er en "arkaisk" felleseiendom. Det er i alle fall en viktig politisk oppgave å bidra til at en mulig "asiatisk personlighet" kan utvikle seg, slik Marx pekte på det positive i en partiell løsrivelse av den enkelte fra enkelte av *mir'*ens organer, fordi dette vil innebære en styrking av bondens private sfære og dermed "tillater en utvikling av personligheten", som Marx understreker i et utkast til en diskusjon med Sassulitsj.²⁸

Som leseren nå vil kunne se, er det lite grunnlag for å hevde at når jeg påpeker en barnslighet i reaksjonsmønstrene hos produksjonsmåtenes subjekter i lite utviklede samfunn, så skyldes det at jeg forholder meg "ukritisk til Hegel" (OPT 206). I likhet med tilfellet med Tibebu, har vi hos TLE snarere å gjøre med manglende kunnskap om det hegelske korpus: Det er vanskelig å tilbakevise realistiske analyser av mentaliteten i "den tredje verden" uten samtidig å spenne bein for hele den filosofiske analyse av selvbevissthet og fornuft som finnes hos Hegel, og som Marx (hvilket er hevet over diskusjon) står i gjeld til.²⁹ Likevel, skulle TLE ha vært konsekvent, var det en slik tilbakevisning av hegelske grunnlagsposisjoner han skulle ha forsøkt seg på.

Det er like forunderlig at TLE, etter å ha bivånet hvordan disse synspunktene blir aktivisert i KAG, kan unngå å se den nærliggende implikasjonen: Den vestlige utviklingen var unik fordi den var beriket med et elementpar som ikke finnes eller fantes i øvrige verdensdeler, nemlig (A) en ekspropriasjon av bøndene, og dét nettopp (B) innen en samfunnstruktur som allerede var innrettet på personlig innerlighet og varesirkulasjon. Det er dette, og dette alene, som gir oss kjernen i det TLE selv kaller "den opprinnelige kapitalakkumuleringen hos Marx". Med andre ord: Denne opprinnelige akkumulering skilte den vestlige verden definitivt ut fra andre "kontinenter", hvor elementparet ikke fantes. Men dermed er det også klart at *denne* "opprinnelige kapitalakkumulering" ikke kan "føres videre" gjennom fenomener så som (la oss sitere TLE påny) "kapitalistisk ekspansjon (gjennom privatisering, innlemming av områder tidligere bare ufullstendig underlagt markedet, fordriving av mennesker og "kolonisering" av naturressurser og atmosfære", eller andre mer eller mindre fantasifullt benevnte aksidenser. Slike fenomener utgjør ikke, og kan per definisjon ikke utgjøre, en "videreføring", fordi utgangspunktet ikke finnes. Med andre ord:

²⁷ Grundrisse, 377. Den uklare syntaksen skyldes Marx. Jf. Kate Currie: "The Asiatic Mode of Production: Problems of Conceptualising State and Economy." *Dialectical Anthropology*, 8 (1984), 251-268.

²⁸ MEW 19, 388 ("Erster Entwurf").

²⁹ Se bl.a. undertegnedes "Fundamentals", nevnt ovenfor.

Ekspropriasjonen i "asiatiske" områder er ennå ikke kommet, og den kapitalistiske utvikling vi der ser, er *formal*, som understreket i KAG.³⁰

Harveys "accumulation by dispossession" er ikke noe annet enn et fånyttets forsøk på å innføre revolusjonære subjekter som ennå ikke kan være tilstede. Om Freuds teori om kvinnens penismisunnelse kunne tas alvorlig, hadde det vært treffende å anvende den som en allegori: Vi kunne tenke oss at det fantes en mengde fornærmede asiater som mistrivdes med at den vestlige verden har et virkelig revolusjonært subjekt, mens de innerst inne er overbevist om at de ikke selv har noe slikt. Så kommer det en Harvey-Freud inn på forfengelighetens marked, og forteller dem at asiatiske underklasser egentlig er ektefødte forlengelser av engelske vagabonder fra 1600-tallet.

Jeg tror en slik deuterofreud i en virkelig verden ville bomme på sitt publikum. Etter min erfaring er det bare på mellomnivåer ved universitetsinstitutter at man finner "asiater" av nevnte type. Til gjengjeld finnes de ved akademiske institusjoner både i øst og vest, selv om ingen kan si at de står sterkt. I en diskusjon ved en kongress for "marxiansk" tenkning i London i 2006 kunne undertegnede for eksempel notere at en pakistansk

³⁰ Jeg er nødt til å gripe spesielt tak i noen påstander fra TLEs side som røper manglende kunnskap om dagens Asia, så vel som manglende forståelse av den tekst han anmelder. Ved OPT 200-201 finner vi følgende:

"I Kina er det jo "bare" 24 millioner ordentlige arbeidere, og mange av dem er fortsatt altfor knyttet til det gamle landsbyfelleskapet. (Hvor er forresten et slikt fellesskap etter at folkekommunene ble slått i stykker ved inngangen til 1980-tallet?) Er ikke løsrivelsen fra den sosiale trygghet som det gamle kommunistregimet tilbød nettopp i lokalsamfunnet, endringer i eiendomsforhold på landsbygda og overgangen til storindustri nettopp en slags "ekspropriering" og proletarisering som i JSs perspektiv må hilses velkommen? Og er det ikke mye av det samme som skjer i dagens India? Har ikke JS fått med seg hvor mange som er blitt eiendomsløse, dvs. Et av tegnene på "progressiv utvikling" nettopp på landsbygda?"

Den eneste progressive funksjonen ved denne teksten er at den må vekke såpass anstøt at det blir tillatt for meg å antyde åpent at TLE tross alt skjønner at det er noe galt i hans grunnleggende forståelse, og at han så – et ikke ukjent intellektuelt fenomen – avgir et "rop om hjelp", en underforstått appell om å bli forklart den reelle sammenhengen, uten å måtte eksplisere sitt problem i all offentlighet. La meg forsøke å hjelpe: Det som de facto blir hevdet i KAG, er at det i Asia ikke er utviklet *store, nye private grunneiere* overfor de massene som kunne eksproprieres. Ordet "privat" skal tas nettopp i den forstand jeg har utviklet det ovenfor: En subjektiv kategori utviklet av en generell før-kapitalistisk *vare*-produksjon, som fører med seg et etter hvert antagonistisk skille mellom kapital og grunneiendom. . At det ikke er tale om noen ekspropriasjon i vestlig (Tudor-)forstand, kommer til uttrykk i fellesskapenes overlevelse i de forskjelligste fomer. Jeg går ut fra at TLEs frenetiske skrivestil i dette tilfellet har å gjøre med at jeg (synes jeg) i detalj har redegjort for (jf. KAG 376-385) hvordan Kinas migrerende arbeiderbefolkning kan falle tilbake på sine landkommuner. TLE forsøker ikke i det minste å møte min dokumentasjon. Hans forestilling om at kommunene skulle ha mistet sin rolle etter 1980 ved destruksjonen av folkekommune-ordningen, er naiv: Folkekommunene var selv bare en liten krusning, en "politisk skystorm" i løpet av sentralmaktens tusenårige oppgjør med landsbygda. Det er en merkelig tanke at en politisk manipulasjon i AD 1980 skulle ha utslettet det kollektive prinsipp i befolkningen. Hvem er det ellers som tenker så primitivt som dette? Jo, nettopp de mye utskjelte "nyliberalistene", som i tradisjonell borgerlig-overtroisk stil forestiller seg at *homo oeconomicus* er en universell kategori, som dukker opp i hvert menneske bare man vifter det en dollarseddel foran nesa. Når det gjelder TLEs snakk om "24 millioner ordentlige arbeidere", står vi overfor et forsøk fra hans side på å gjøre seg vittig over at jeg peker på at andelen av kinesiske arbeidere ansatt av vestlige kapitalister er svært mye mer produktiv enn den som er ansatt i lokale "business groups". TLE er tjent med å ta slike forskjeller alvorlig. Han kan lese mer om dem hos Marx, for eksempel slik vi ovenfor har vist for det russiske tilfellets vedkommende.

student ikke lot seg lure av innsmigrende vestlige tilnærmelser, men opponerte mot Harveys foredrag om "disposession" ved å sette fingeren på det ømme punkt: Det Harvey ber oss om, sa han, er at vi skal støtte enhver borgerlig eller småborgerlig retning som føler seg forurettet av kapitalen og den historisk progressive bevegelse den står for!

Bedre kunne knapt AES-tenkningens enhet med den reaksjonære sosialismen Marx skildret i Manifestet, være blitt skildret. Og bedre kunne det knapt argumenteres for at Harveys "marxisme" bør legges død. Eller, for den saks skyld: for at TLE i dette tilfellet gjør lite annet enn uformidlet å lese sin egen klasseposisjon, utviklet av situasjonen i et imperialistisk Skandinavia, inn i marxiansk kommentarlitteratur omkring "den tredje verden".

Selve forekomsten av en teori om "accumulation by dispossession" er altså for så vidt, og i kraft av sin sterilitet, en antydning om at Marx' opprinnelige begrep om kapitalforholdets verdenshistoriske genese beholder sin gyldighet. Så lenge en slik gyldighet ikke er tilbakevist, er det liten mening i å anvende Harveys begreper, desto mer som de er utviklet av en teoretiker som er ukjent med Marx' teori om verdiform og prisme-mekanisme, for ikke å tale om forholdet mellom kapital og grunneiendom.

IV. Historiografisk strid om den industrielle revolusjon i England.

Tore Linné Eriksens misforstående forhold til den opprinnelige kapitalakkumulasjonen får imidlertid også en annen type negative konsekvenser, idet han forsøker å gi sine lesere et notorisk feilaktig bilde av min holdning til de teoretikere som har levert den tolkning av denne akkumulasjonen som jeg gjør til gjenstand for kritikk: Robert Brenner og Ellen Meiksins Wood.

Dette temaet presenterer oss for et empiri-problem hos faghistorikeren TLE, når det gjelder innholdet i den industrielle revolusjon (med forstadier), samt i TLEs kritikk av mitt syn på den. Her – som annetsteds – kommer det til syne en kritikkverdig linje hos denne anmelderen, som ser ut til å være interessert i å spre dekningsløse forsikringer om at jeg driver nedrakkende virksomhet overfor kreti og pleti. Mens jeg understreker at Brenner og Meiksins Wood i høy grad er å prise for tesen om at overgangen fra føydalisme til kapitalisme må ha skjedd som en fullendelse av ikke-intenderte virkninger, hevder TLE ensidig at jeg ikke engang har "en viss sympati" for dem (OPT 197).

La meg fremheve følgende: På s. 39 og 42 i KAG minner jeg om at det fram til et visst punkt er en overensstemmelse mellom teorien til Marx og det Brenner legger fram. Når jeg så viser forskjellene, skjer det ikke med noen nedrakking av de sistnevnte. På s. 47f. peker jeg på at det jeg holder for å være en svakhet hos B&W (manglende fokusering på manufakturer), også er en svakhet nettopp hos Marx. På s. 69 viser jeg til at Brenner – for øvrig slik det sømmer seg en historiker – ikke benytter seg av fristende og nærliggende argumenter for å opponere mot for eksempel Paul M. Sweezys teorier om kapitalismens oppkomst, men prioriterer vekt på mer seriøs polemikk. På s. 70-71 viser jeg at Brenners tankegang er gyldig, og at den nærmer seg overensstemmelse med det begrep om "latent funksjon" som er utviklet av Robert Merton.

Leseren må være svært fraværende for å kunne hevde at dette har noe å gjøre med aversjon mot Brenner og Wood (B&W). Det skulle fremgå klart at jeg slutter opp om en Merton-preget teori i dette tilfellet, og at jeg mener B&W har gjort en svært respektabel innsats. Fra sin deltakelse på et debattmøte om KAG skulle også TLE ha god kunnskap nettopp om dette. Det er nærliggende å kritisere hans opptreden i denne sammenhengen.

Et enda dypere problem blir det likevel for TLE at denne misvisende fremstilling av min holdning akkompagneres av en ny polemikk som står på gensen til det useriøse.

TLE impliserer at når jeg går imot B&W-påstanden om at bruddet med føydalismen foregikk gjennom en "agrarkapitalisme", så er dette bare en påstand som jeg baserer på dogmatikk. Flottenfeiersk uttaler han på mine vegne at det vel "spiller liten rolle" hva B&W ellers måtte gjøre,

så lenge de mest interesserer seg for endringer på landsbygda. Agrarkapitalisme i England (eller seinere i Latin-Amerika) kan jo knapt finnes, ettersom det hos JS er et historisk hovedpoeng at det er lite annet enn en spesifikk utvikling av manufaktur og påfølgende storindustri i England som virkelig teller (197-198).

Denne merkelige manøvreren er i realiteten mer egnet som et nødsforsvar overfor argumenter rettet mot David Harvey. For her ser vi altså at til tross for at jeg peker på betydningen av ekspropriasjonen av bøndene (vel åpenbart et fenomen fra "landsbygda"?), ser TLE med ett helt bort fra en slik nødvendig *bakgrunn* for "manufaktur og påfølgende storindustri". Selv en mer nøytral leser vil ha vansker med å tro det som står å lese i TLEs tekst. Og enda verre blir det i neste øyeblikk.

For hva skulle vel jeg ha imot et begrep om "agrarkapitalisme"? Det er en velegnet betegnelse på en jordbruksproduksjon for et avansert marked, drevet med lønnsarbeidere, hyret (ofte) av forpaktere, i sin tur (ofte) innvilget bruksrett av godsherrer. Hvorfor skulle noe slikt "knapt finnes"? Selvsagt er det en plausibel vurdering at agrarkapitalisme finnes som et produksjonssystem i dagens Latin-Amerika, og selvsagt var den et sentralt fenomen i England etter Tudor, og er det ennå i dag.

Er det en *gåte* at TLE kan lansere en så merkelig tanke som at en kapitalisme på landsbygda skulle være umulig ut fra et gjengs marxistisk standpunkt? Dessverre nei. Om noen øyeblikk skal vi se den virkelige og gruelige årsak til at han tenker som han gjør.

La oss først se på resten av hans argument her. Vansken består i at TLE, til tross for sin faghistoriske bakgrunn, og til tross for at han (OPT 198, note) sier om seg selv at han i en bokutgivelse har gitt en "allsidig belysning" av britisk økonomi i kjølvannet av den opprinnelige akkumulasjon, helt åpenbart ikke fått med seg at det diskusjonen dreier seg om, er hvorvidt det er mulig å tale om en *ny type marked*, nemlig et *kapitalistisk* marked, med basis bare i jordbruksproduksjonen. Dette er jo påstanden hos B&W! Diskusjonen i KAG skjer deretter i følgende to ledd: i) en påvisning av at det finnes en utvikling av manufakturaktig produksjon som empirisk er *minst* like tidlig ute som den forpakterstyrte storproduksjonen i landbruket, og ii) at det i denne

"*manufactory*"-produksjonen er mulig å finne den samme type overgang fra strukturert fellehandling (teknologiinvesteringer) til uforutsette følger (nemlig et innenlandsk *massemarked*). Alt i alt: Det er ingen grunn til å prioritere Brenners modell for å få virkeliggjort det resultat han selv hevder seg å lete etter. – Det er derimot all mulig grunn til å understreke TLEs meget klare misforståelser her (OPT 197-198), fordi de så tydelig angår vitenskapsteoretiske fundament. Det kan virke som om hele problemet unnflyr ham, rett og slett fordi det så åpenbart angår ikke bare en rent empirisk undersøkelse, men også en erfaringsbasert granskning som må holdes opp mot en type resultat som man a priori må anta er nødvendig. Innen en "normal science" er en slik problemstilling et fremmedelement.

V. Asiatisk bevegelse "nedenfra".

La oss så gå over til neste attributt av Harvey-Eriksens ambisiøse teorisubstans: Nemlig den konsekvens at deres utgangspunkter skulle kunne identifisere mulige revolusjonære subjekter eller progressive handlingsalternativer i MAS-områder – altså til spørsmålet om støtteverdige bevegelser "nedenfra". Nettopp dette er også utgangs- og endepunkt i deres feilslåtte forsøk på å anvende Marx' Sassulitsj-tekster til sin fordel, som vi har sett.

Innledningsvis: I motsetning til hva TLEs tekst kanskje kan gi inntrykk av, er det ikke slik at KAG ser bort fra muligheten av kollektiv, revolusjonær handling i MAS-land. Men jeg behandler ikke dette systematisk, bortsett fra at jeg forhåpentligvis får understreket hvordan slike bevegelser vanskelig kan unngå proletarisk ledelse.

Likeledes skulle det nå være klart at jeg påviser hvordan strukturer innen AMP-nasjoner, i den tilstand de var i forut for de imperialistiske bølgene fra 1873 av, innebærer en rekke muligheter for oppløsning av despotiske strukturer, men likevel ikke slik at dette skulle ha vært mulig gjennom noen bevisst og organisert antidespotisk aktivitet. Her skiller tendensen i KAG seg tydelig fra TLEs horisont. Et artig poeng er at TLE helt ser bort fra min oppfatning av revolusjonære sosialistiske bevegelser i Russland, Kina, Vietnam og Cuba.

Fraværet av referansepunkter til produksjonsmåter og samfunnsformasjoner i OPT fører med seg at vi bare i et par tilfeller kan tale om at TLE kommer i nærheten av å konkretisere hva han mener med "motkrefter" eller lignende. La oss nå bruke en illustrasjonsmetode, med to små, klart uttalte eksempler (uthevelsene er mine):

OPT 199: [Her gir TLE et feilreferat av et par setninger fra min side (KAG 181). Han hevder jeg sier at det under asiatiske forhold "er mer en formell enn en reell underkastelse under kapitalen, og at det ikke hjelper med tekniske forbedringer hvis "den mentale innstilling til arbeidet" er på at lavere stadium."] TLEs kommentar: "*Forsøk å fortelle dette til sørkoreanske industriproletarer!*")

OPT 202: [TLE gir et feilreferat av min vurdering av kapitalstrukturen i Brasil, og fortsetter:] "*Like lite tror jeg at norske solidaritetsaktivister i sitt møte med de*

jordløse landarbeideres bevegelse (MST) bør fortelle dem at deres problem er at de ikke er eiendomsløse nok eller ekspropriert (dvs. "frigjort") nok."

En innser lett det omfattende problem som møter en forsker med slike vinklinger. Hvis man *umiddelbart* føler det problematisk (i negativ forstand) å nærme seg et annet subjekt *fordi* man har en spesiell sosio-kulturell oppfatning av dets situasjon, sier det seg selv at all videre forskning og vitenskap kan legges ned. Problemet blir særlig beklemmende hvis man mener seg å ha en bakgrunn i marxianske tilnærminger. For i så fall skulle en vel gå inn for det syn at verifikasjonen av ens oppfatning av nevnte subjekt har å gjøre med ens egen evne til å forandre dets situasjon i verden, for ikke å si: forandre verden selv.

Nå er det imidlertid slik at alminnelig politisk engasjerte mennesker, faktisk uansett plassering i spekteret, knapt har problemer i tilsvarende situasjoner. Om TLE har et dilemma her, er han nærmest alene om det, eller i verste fall deler han det med en håndfull forskere som overivrig holder seg borte fra "industriproletarer" og sammenliknbare grupper. Det fenomen vi kaller høflighet og omgjengelighet redder dagen for oss. Når vi snakker med hverandre, vet vi hele tiden at den andre overfor oss har sine egne oppfatninger, som aldri kommer direkte ut, men som vi føler og retter oss etter på vår måte. TLEs problemstilling hører ikke hjemme i en reell verden.

Noe langt verre er det at når en forsker – uansett hvor normal han er! – faktisk først formulerer slike kunstige problemer, så har vi all rett til å mistenke at han *tilpasser* sine synspunkter etter like kunstige opplevelser av behag og ubehag. Og det TLE faktisk her har sagt, er at bestemte grupper vil han unngå å karakterisere, fordi han kan komme i den stilling at han vil opptre politisk overfor dem. Men dette er den klassiske teoriløse tilnærmingen, hvis moral er omtrent denne: "Intet paradigme, ingen teori, uansett hvor solid den måtte virke, skal hindre oss i mene at en gitt gruppe skal kunne anvendes i vårt eget politiske kram."

Dette praktiske resultat er foregrepet av at TLE (igjen: til tross for alle sine sympatiske uttrykk om nødvendigheten av å forme begreper om "produksjonsmåter" og "samfunnsformasjoner") ikke har levert noen kriterier for hvilke grupper han vil anta representerer krefter "nedenfra". Det likner til forveksling på en absurd situasjon. Hvilket syn vil TLE anlegge på Anna Hazare? Hvilket syn vil han anlegge på en kjempende Gandhi, med front mot såvel kaffere som engelskmenn, som la en hovedvekt på anvendelse av produksjonsmidler tilpasset småeiendom? Hvor opptrer en Dalai Lama i TLEs bilde? Hva med de millioner bengalere som Churchill bevisst og med hell arbeidet for å sulte i hjel i 1943? Sto de for en "kraft nedenfra", eller var de bare ofre? I tilfelle, hva så? Hva med de øvre og elitistiske sjikt i det tyske kommunistpartiet i begynnelsen av 1930-årene? Eller hva med Ernst Röhms SA, som mange vil anse som en gruppe kjempende fattigfolk? Hva med naxalittene? Ser ikke TLE selv ved fornyet refleksjon hvor merkelig det virker å kritisere meg for å karakterisere visse rebeller på 1800-tallet som blodtørstige? Er det ikke en selvsagt sak at jo mindre utviklet kulturnivået er, jo verre vil enhver oppstand se ut, mens det er like selvsagt at reaksjonen er like ille, eller så? TLEs ry som seriøs forsker står på spill hvis han ikke tar seg sammen på slike punkter.

Kort sagt, det er først ut fra begreper om produksjonsmåter og samfunnsformasjoner at det gir mening å strekke seg verbalt etter "innslag av folkelig motstand og organiserte motkrefter" (igjen OPT 193). Det finnes flere liknende formuleringer hos TLE, men så lenge han ikke gir noen beskrivelse av samfunnenes grunnleggende karakter, får etterlysningene et preg av gold abstraksjon og maktesløshet.

Det er for eksempel klart at mange politiske enheter vil ha behov for å kalle seg en "motkraft" uten å være det, eller uten å kunne bli tatt for å være det innen et gitt paradigme. Likeledes vil det ofte være ganske åpent hvilke krefter som i virkeligheten er herskende, og hvilke som kan oppfattes som opposisjonelle. Skal setninger som den ovennevnte ha noen verdi i det hele tatt, krever de en teori-basis og et sett av formulerte politiske målsettinger. Det store problemet for TLE er at slike overhodet ikke finnes i OPT.

VI. Polemisk om "asiatisk" samfunnsstruktur.

Likevel: Viktigere enn slike forlegenhetstilfeller er det å peke på mer sammenhengende teoretiske feilbilder i OPT. La meg gi noen flere eksempler, som angår de sosiale sammenhenger mulige "motkrefter nedenfra" kunne tenkes å oppstå i. Først to tilfeller relatert til britenes *Raj*:

I en passasje sier TLE sier han stusser over setninger fra min side om at de indiske "landsbyene var isolerte selvforsynte enheter. (*Hvem forsynte byenes innbyggere med mat?*)" (OPT 194, uthevet her).

Denne innvendingen (som må være rettet ikke bare mot den beskjedne JS, men også mot Jones, Marx, osv.) er malplassert og svært overraskende. Asiatiske byer kan være så store de vil, men uansett er deres dimensjoner jo ifølge teorien (og kanskje også ifølge fornuften?) regulert av det innenlandske landsbyoverskudd som det er mulig å få kanalisert til dem. Dette står ikke i noen motsetning til at landsbyene er selvforsynte. Dette uttrykket, som Marx veksler med "autarki", betyr bare at de også forsyner seg selv, og (tendensielt) ikke importerer goder. I annet fall ville jo verken Marx eller Jones (eller JS) ha tenkt på at despotiet skattlegger landsbyene og trekker overskudd til byene. Det er en annen sak at den gjennomgående forutsetning i teorien er at det ikke finnes store skiftninger i produktivkraft over tid. (Marx-Jones-teorien innebærer for øvrig en forestilling om at det i det store og hele bare er sentralmaktens instanser som forbinder landsbyene med hverandre.)

TLE viser dessuten til Cornwallis-lovene fra slutten av 1700-tallet, hvor "tidligere skatteoppkrevere ble godseiere etter engelsk mønster, fikk rett til å kaste ut småbønder i tråd med innhegningslovene, og selv kunne overføre privateiendom videre gjennom arv", og konkluder: "Det var noe annet enn isolerte lokalsamfunn og mangel på eiendomsløshet og ekspropriering" (OPT 195). Men disse ordene fra TLEs side skildrer ikke noe annet enn mine og andres påstander om at det som rettelig heter *besittelse* i asiatiske former, er noe helt annet enn vestlig *privateiendom*. Jeg argumenterer for dette gjennom

mye av KAG (med en konklusjon i kapittel VII, punkt 10, i en polemikk mot Øyvind Østerud, og som sagt med hjelp fra Kate Currie). For meg ser det ut til at TLE har oversett disse argumentene. Poenget er at man bare – i det minste ifølge Marx, og jeg tror han har rett i dette – kan tale om privateiendom i Asia under forutsetning av at den foreligger innenfor en enhet mellom jordbruk og manufaktur. Det er intet annet enn dette synspunktet som kommer til uttrykk i den tekst fra *Grundrisse* vi siterte ovenfor, en tekst som må innebære at despotismen betraktes som "frembrakt for det meste gjennom en kombinasjon av manufaktur og agrikultur innenfor det lille fellesskapet".

TLE er i den grad fremmed for denne problemstillingen at det ligger ham fjernt å gjøre det som her skulle vært det rimelige for en anmelder, nemlig å starte med forfatterens (undertegnede) syn på eiendomsdefinisjonen, og så teste den mot annen relevant litteratur. Så vidt jeg kan se, har TLE slett ikke notert seg at min definisjon (rettere: Marx-tolkning) foreligger. Dette kan man visst utlede av noen passasjer hvor TLE legger vekt på å gi et noe "dynamisk" bilde av det gamle India, noe som, sier han,

ville få som konsekvens at det var noe å ødelegge og avindustrialisere, dvs. at det er i koloniseringa – og ikke bare (uthevet her) i en nærmest tidløs asiatiske produksjonsmåte – vi også (uthevet i originalen) må lete etter forklaringer på stagnasjon og tilbakegang på 1800-tallet. Dette liker JS åpenbart så dårlig at han til og med bytter ut Marx med en artikkel av den indiske historien (sic) Tithankar Roy i et australsk tidsskrift... (OPT 195)

Dette lite saklige opplegget følger TLE deretter opp ved å tale om "[v]alget av den borgerlige og nyklassisistiske økonomihistorikeren Roy", og legger påny vekt på at en 'avindustrialiseringsprosess' er bekreftet gjennom flere arbeider (195).

Vi skal om et øyeblikk komme tilbake til at det finnes en interessant dobbelthet i dette argumentet, men først slå fast at jeg har villet la argumentene hos Roy, og den måte de er underbygd på, være avgjørende for min vurdering. Det er etterhånden tydelig at TLE finner det rimelig å sette merkelapper på folk før han tar hensyn til argumentene. Her gjelder dette egentlig også hans forhold til Marx, for det er absurd å si at jeg "bytter ham ut". En slik tanke kunne en bare komme på hvis en først (som TLE) har misforstått Marx, og – via naiv lesing av AES-litteratur – kommet fram til at det lar seg gjøre å tale om "Marx' stadig mer nyanserte beskrivelse av India" (OPT 192). TLE må finne seg i at det er vanskelig å ta ham alvorlig, så lenge han ikke polemiserer mot argumenter som vitterlig er fremsatt i KAG.³¹

For øvrig faller TLEs argumenter sammen av seg selv, ettersom denne "asiatiske enheten" har foreligget både før og siden Cornwallis' tid, parallelt med en mangel på reell økonomisk utvikling (i betydningen et brudd med

³¹ Det er også meningsløst når TLE vil bruke det som et argument at Roy er nyklassiker. Som jeg har vist annetsteds, er det ingen seriøs metodisk forskjell på nyklassikere og (for eksempel) nyricardianere eller "marxister" som Amin og Harvey: Alle har de det til felles at verdimål og prismålestokk blir forvekslet, hvorefter de står overfor en verden som det er umulig å "bestemme" uten vilkårlige variable. Jf. undertegnede *Stat, religion, økonomi*, Oslo: Aschehoug 2002, kapittel 2, punkt 3 (60-67), og for øvrig *Ricardo, Marx og Sraffa*, op. cit., spesielt kapitlene 4 og 6.

den asiatiske formens lenker) i India gjennom mer enn to hundre år. Bare det faktum at kastesystemet overlever i aller beste velgående i India, et faktum TLE i praksis ved denne anledning forsøker å skyve til side ved feilsitering av KAG (se note 30, nedenfor), burde være tilstrekkelig til å betrakte økonomien som grunnleggende "asiatisk" – og til å antyde at artikulerte motforestillinger mot dette synspunktet lett kan få en kverulantisk form.

Dette indikerer noe vesentlig: Ved lesning av innlegg av OPT-typen kan en få inntrykk av at debattanter (ikke minst fra AES-skolen) ikke bare overser spørsmålet om paradigmer, men samtidig også selve det sosiale grunnlag som gir opphavet til en deling av den etterfølgende analysen i paradigmer og normalvitenskap.

La oss for eksempel ta følgende tekstutdrag fra TLEs anmeldelse (syntaksen er forvirrende, men jeg satser på at leseren trenger igjennom det problemet):

Begrenset innsikt i nyere samfunnsforhold får også JS til å undervurdere virkningene av at Afrika i det siste hundreåret har vært igjennom kolonialisme og Verdensbankens/IMFs markedstvang og WTO-diktert åpning av handel, slik at det kan konkluderes med at selv de mest utviklede deler av Afrika i dag befinner seg under den asiatiske produksjonsmåten, formodentlig i en foregående og mer primitiv fase, dvs. urkommunismen. Hvem er det som ikke evner å analysere klasseforhold i Afrika og som faller tilbake på forestillinger om et slags klasseløst førkolonialistisk Afrika? Det er ikke Julius Nyerere, som omtales som alle "norske venstrehippiers idol", men JS selv som bidrar til dette (OPT 197).

Det er ikke viktig å få presentere dette som et eksempel på TLEs mange feilsiteringer fra KAG, selv om det hadde vært naturlig å gjøre dette.³² Det sentrale er snarere å få understreket at enkelte av de stridsemner TLE her reiser, er slik at de ikke kan avgjøres gjennom empiriske målinger. Påstander om virkninger av "Verdensbankens/IMFs markedstvang og WTO-diktert åpning av handel" går på forhold som ikke er definitivt dokumenterbare. Når jeg har den antakelse at svakheter (individuelle, sosiale) ved APM-strukturer er den avgjørende og indre bestemmende faktor i afrikanske forhold, så er ikke dette noe som kan avvises empirisk gjennom mer eller mindre ufullstendige data fra finansinstitusjoner. Det står fast at finanskapital ikke kan operere i et område uten å ha en de facto støtte innenfra; det står også fast at innenlandske institusjoner som kan overmannes, per definisjon også kan motsette seg aggresjonen. Når de ikke gjør det, er det minst like rimelig å gi dem selv ansvaret.

Det skulle si seg selv at i et tilfelle som dette vil det være all mulig grunn til strid mellom forskere om hvilken type sosial forandring som er en "hendelse", eller om hvordan en forandring kan eller skal forklares. For en fortolkning av en gitt forandring, så som en overføring av prestisjeobjekter fra

³² Den mest konsekvensrike av disse feilsiteringene dukker opp ved et sentralt angrepspunkt fra TLEs side, nemlig ved et av de meget få steder der han ved hjelp av konkrete påvisninger av sosiale konstellasjoner i nåtiden forsøker å dokumentere manglende empirisk oversikt fra min side. Leseren kan selv enkelt sjekke dette ved å sammenlikne det jeg skriver om mulighetene for relativ forbedring i kasteløses situasjon på ved KAG 285, med TLEs forvrengninger ved OTP 201, hvor meningsinnholdet i det jeg skriver, blir satt på hodet.

én person til en annen, kan det ha alt å si om den ene personen kan oppfattes som en asiatisk høvding eller som en landsbyleder i finanskapitalens sold.³³

Likeledes blir det rimelig klart hvilken risiko for vanartet "empirisk" forskning som her foreligger. Når en forsker *ikke* ser den faktiske forbindelse mellom erfaringstolkning og (utematisert eller ubevisst) paradigme, løsner etter hvert respekten for de "faktiske" data. Nettopp fordi de ikke umiddelbart faller inn i en ramme, og altså nettopp fordi de tenkes som "frie" og "uavhengige" (vulgær empirisme), er det ingen indre grunn til å holde tolkningene innenfor seriøse proporsjoner.³⁴

Uenigheter av den her diskuterte typen har altså neppe noe særlig å gjøre med "begrenset innsikt i nyere [sic] samfunnsforhold", men desto mer med spørsmålet om innsikt i overgripende strukturer. TLEs problem er stadig at han ikke avklarer hva han selv vil med begreper som "produksjonsmåter" og "samfunnsformasjon", og dermed heller ikke ser den indre sammenheng mellom denne mangelen og frværet av et fruktbart begrep om paradigmer.³⁵

VII. By og landsby, sentralt og lokalt despoti.

Samtidig finnes det unektelig en tvetydighet hos TLE. Mens han i "det afrikanske" eksemplet ovenfor rett og slett legger fram en tese om at land i "den tredje verden" er overbestemt av kapitalistiske interesser utenfra, leser vi i det andre tilfellet (som hovedsaklig går på India) at han oppfatter 1800-tallets kolonialisme som ikke utvetydig overbestemmende. Her åpner han altså for at andre faktorer kan gi andre "forklaringer på stagnasjon og tilbakegang" (jf. igjen OPT 195). Inntil TLE forklarer seg, må vi regne med at han mener at den imperialistiske kapitalen i de siste halvannet hundre år har overtatt for negative innenlandske krefter i "den tredje verden". Uansett åpner dette for enda nye uklarheter fra TLEs side, uklarheter som ogsp er relatert til åpenbare feiltokninger av det syn på APM som legges fram i KAG.

La oss for eksempel ta følgende tekstutdrag fra OPT (193), hvor TLE, etter å ha kritisert meg for ikke å følge med i noe han kaller en "høyst aktuell fagdebatt", føyer til:

³³ I tillegg kommer vansker knyttet til endringer i semantisk meningsinnhold i termer anvendt for samme objekter, slik Leach viser i noen av sine analyser.

³⁴ Et eksempel på slike følger er nok Vetlesens tittelkonstruksjon i Agora: "Nyliberalisme – en revolusjon for å konsolidere kapitalismen" – med en svært ukritisk bruk av substantiver. Et enda mer treffende og problematisk tilfelle er Vetlesens og Dag Hessens uttalelser om visse følger av klimaforandringer i en kronikk i Aftenposten i 2008. Som Nils Petter Gleditsch dokumenterte (aftenposten.no, 2. 10. 2008): "Jeg ... konstaterer at Vetlesen, Hessen m.fl. har tatt et svakt fundert, men ganske vanlig estimat for klimaflyktninger, tidoblet det og markedsført resultatet som "sannsynlig"". Som mange vil huske, forsøkte de kritiserte forskerne å rettferdiggjøre seg med at de var "bekymrede", her: tilhørte 'Concerned Scientists Norway' – en organisasjon som hva angår seriøsitet neppe skiller seg fra Breiviks norske "tempelriddere"

³⁵ I en anmeldelse av KAG i Klassekampen, utført av Hans Ebbing, ble Marx' begrep "samfunnsformasjon" tydelig misforstått. Denne avisen har tradisjon for å sette folk uten grunnkunnskap om Marx' tekster, til å anmelde "marxistisk" litteratur.

Da ville JS også ha vært nødt til å ta stilling til den grunnleggende kritikken som er rettet mot mange former for eurosentrisk ideologi, inkludert den for lengst diskrediterte Karl Wittfogel, som han selv bruker med stor glød for å underbygge tesen orientalsk despotisme og hydraulisk diktatur. Det er få andre enn JS som like ukritisk aksepterer en slik beskrivelse i dag, særlig med tanke på hvordan det er påvist begrensninger i systemenes sentralisering og et ikke ubetydelig innslag av folkelig motstand og organiserte motkrefter (OPT 193).

På samme måte som ved drøftingen av Marx' holdning til Sassulitsj, kan vi her konstatere en viss mangel på sakkunnskap, for ikke å snakke om et fravær av evne til å lese tekster.

Jeg bruker på ingen måte Wittfogel med noen stor glød. Enhver slik påstand krever en dokumentasjon. Videre tar jeg ikke i bruk Wittfogel for å underbygge "tesen" om orientalsk despotisme, blant annet fordi jeg mener at han, for øvrig i likhet med Friedrich Engels, overdriver betydningen av det Marx kalte "vannledningene" i asiatiske samfunn. At jeg er tilhenger av noen tese om "hydraulisk diktatur", er følgelig oppspinn.

Det er en annen sak at jeg ikke godtar en stil som uten seriøs begrunnelse oppfatter bestemte forskere som "for lengst diskrediterte". I en mulig motsetning til TLE foretrekker jeg først å undersøke de synspunkter den enkelte har levert, og jeg finner en god del sunne synsmåter hos Wittfogel.³⁶

Hva saklig innhold angår, har det sist brakte sitat fra OPT imidlertid en langt viktigere side, når det gjelder kritikk av TLEs metode. Dette angår den vekt han vil legge på en moderering av visse teorier (fiktive eller faktiske) om sentralitet, parallelt med en oppgradert vekt på "folkelig motstand" (osv) innen asiatiske samfunn. Dette viser hen til et nøkkelpunkt når det gjelder den kritikk av AES-teorier som det nå er nødvendig å bygge opp – internasjonalt og på bred front. For så vidt som AES-teoriens talsmenn her forsøker å ta utgangspunkt i Marx, kan deres holdning illustreres av en tese hos Kevin Anderson, som refererer noen linjer i *Grundrisse* på følgende måte:

I motsetning til hans skrifter fra 1853, hvor han bare nevner "orientalsk despotisme", inntar han nå en mer balansert posisjon, idet han refererer til muligheten av "en mer *despotisk* eller en mer *demokratisk* form innen dette *communal system*".³⁷

³⁶ For at leseren skal kunne dømme nærmere om TLEs metoder i denne "fagdebatt", hitsetter jeg noen korte henvisninger til KAG. På s. 257 hevder jeg at Wittfogels "konkret-empiriske oversikt er god, selv om hans verk for øvrig er skjemma av feiltolkninger og en manisk terminologi når det gjelder sosiale strukturer". Jeg skriver sammesteds at han (det gjelder jo dessuten for øvrig i likhet med TLE) "ikke skiller godt nok mellom betegnelser på samfunn og på produksjonsmåter", og indikerer deretter tydelig at jeg ikke finner hans utvidede begrep om "hydraulikk" særlig tjenlig. (Derimot klargjør jeg selvfølgelig (s. 288) at det er riktig at et "statlig organisert system av hydraulikk" var blant de nødvendige faktorer, bl.a. i Kina.) På s. 286 kritiserer jeg Wittfogels oppfatning om en Chou-føydalisme i Kina. For øvrig bruker jeg her og der empiriske funn som kan registreres hos Wittfogel, funn som TLE neppe vil bestride relevansen av.

³⁷ Anderson 157. Anderson følger uten videre Martin Nicolaus' oversettelse, som i dette tilfellet er ukorrekt, av "Gemeinwesen" med "communal system". Her ligger det en latent misforståelse, som vi vil se om et øyeblikk.

Oppsummerende skriver den samme Anderson seinere om dette:

Mens han hadde betraktet den indiske landsbyens kollektive (communal) sosiale former som en støtte for despotismen i 1853, la han nå vekt på at disse formene kunne være enten demokratiske eller despotiske.³⁸

La meg nå servere følgende utdrag fra KAG (194), ettersom det uansett ser ut til at TLE har oversett denne teksten:

At menneskene er "bevisste" om sin produksjon, betyr altså i denne "orientalske" sammenhengen bare at de har en spesiell, religiøst-despotisk preget *forståelse*. Men innenfor denne formen kan varierende historiske forhold – som Marx bl.a. knytter til graden av overlevelse av, eller påvirkning fra, nomadisme – gjerne føre til at fellesskapet ytrer seg i "mer despotisk [eller også] mer demokratisk form":

"Enheten kan være representert gjennom en høvding for stammefamilien eller ved forholdet mellom familiefedre innbyrdes [*Grundrisse*, 377]."

Ved å åpne for denne typen differensiering av den ene og samme form, gjør Marx det mulig for seg å tale om orientalske eller asiatiske former over store områder – sammenhengende eller ikke sammenhengende. geografisk sett. Ikke desto mindre sier han, oppsummeringsvis, at hele den asiatiske formen grunnleggende sett er slik at det totale kollektivet er «som en substans, hvor individene bare er rene aksidenser».

Til disse betraktningene føyde jeg også en note (fortsatt KAG 194), hvor det står å lese: "En klassisk skildring av hvordan et enkelt "fellesskap" kan pendle mellom en "demokratisk" og en "despotisk" styreform, er Edmund Leach: *Political Systems of Highland Burma*."

I forhold til TLEs anmeldelse er det viktig å holde hele denne teksten present. Det er nemlig av betydning at når Marx taler om en omskiftelighet mellom demokrati og despoti, så angår dette (selvfølgelig) ikke karakteren ved det overgripende systemet i asiatiske samfunn, som er og blir despotisk rett og slett. Dette Marx' generelle synspunkt er riktignok ikke basert på noen teori om "hydraulikk", men på en tese om at hver landsby eksisterte som en atskilt småverden, et "mikrokosmos", slik at en "svevende" og despotisk semtralmakt var en organisk del av helheten. I denne forstand er den asiatiske samfunnsformasjon alltid "despotisk" rett og slett. Despoten (eller eventuelt et politisk system oppfattet som et teokrati) representerer den "øverste enhet", som Marx sier (*Grundrisse* 377). En helt annen ting er hvordan enheten kommer umiddelbart til syne i landsbyen. Det er en banalitet innen teorien at den høyere enheten er representert innen enhver landsby, ettersom denne fungerer som et lite autarki. Det Marx påpeker med sin understrekning av forskjeller mellom "demokrati", respektivt "despoti", forklares godt ved at representasjonen f.eks. kan være en høvding, men også et antall av fedre. Det er en relasjon innen landsbyen. Anderson, derimot, forveksler dette så åpenbart med vekslinger innen den asiatiske samfunnsformasjon som helhet, og skaper dermed forvirring. Det er ikke usannsynlig at han har bidratt til å vill-lede også Linné Eriksen, som altså stadig forsikrer om at Marx etter hvert som han ble eldre, ga "en stadig mer nyansert beskrivelse India" (OPT 192) –

³⁸ Anderson 238.

uten at han (TIE) noensinne klarer å sannsynliggjøre tesen.

TLEs skildringer av KAGs tekst er i disse henseender så overstyrt av egeninteresse og ser i den grad bort fra nyanser, at jeg er nødt til å lage en oppsummering av behandlingen i KAG kapittel VII, punkt 10, hvor en finner et resymé av debatten om APM. Det heter i KAG, s. 321-322 (noter er fjernet):

For i motsetning til forholdene i et føydalt samfunn atskiller herskeren seg i utgangspunktet fra alle andre, og kommer i den umulige situasjon at han dermed heller ikke anerkjennes av likemenn. For å kompensere, må han utnevne skikkelser som er ham selv lik. Denne sosiale formen er altså ikke preget av en spesiell person, men av et gitt antall personer som kan være likeverdige, en samling over- og underordnede despoter med et byråkratisk (ikke-føydalt) forhold til hverandre, holdninger som brer seg blant undersåttene slik kreftceller kopierer seg selv for å gjøre slutt på sunne organismer.

Det er nok de facto slike relasjoner som ble påpekt av Marx i artikkelen «The British Rule in India» fra 1853, hvor han skildrer India som en vesentlig despotisk stat, for så å hevde at landet ofte ble «oppløst i like mange uavhengige og stridende stater som det fantes byer eller sågar landsbyer.»

Dette misforstås av Bipan Chandra i en kritikk av Marx' syn på kolonitiden i asiatiske samfunn. Chandra oppfatter Marx rett og slett som inkonsistent. En tilsvarende misforståelse leveres av Heinz Lubash, som hevder at Marx konstruerte sitt begrep om APM ut fra en idé om orientalsk despotisme ervervet gjennom lesing av Aischylos m.fl., og i tråd med jevne europeiske fordommer oppfattet despoten som et senter for vilje, og undersåttene som sentra for viljeløshet. Det er tvert om slik at det begrep om orienten som Marx utviklet fra Hegel, er dialektisk utviklet, og vi kan nå se hvordan dette slår inn i selve analysen av det «asiatiske» økonomiske systemet.

Som vi tidligere har sett, finner nemlig Marx en motsetning mellom det despotiske elementet på den ene siden, og på den andre siden det faktum at det er «stamme- eller fellesskapseiendommen» som er grunnlaget for hele komplekset. På samme måte som et omfattende anekdotisk materiale forteller oss at despotens handlekraft er begrenset av hans egne kopier i provinshovedstedene, finner vi her at han selv er rettleidet av selve den trege kombinasjonen av håndverk og jordbruk. Ikke underlig, hvis det nettopp er denne som holder ham i den posisjon han har.

Vekslingen mellom «demokratiske» og «despotiske» former i den enkelte kommunens mikrokosmos, er en organisk funksjon i samfunnsformasjonen og endrer ikke – snarere: bekrefter på ny og på ny – statsmaktens overgripende despotiske karakter.³⁹

Et tydelig varsel om dette synspunktet er noen setninger i Sassulitsj-utkastene. Her gir Marx uttrykk for at det er en «eiendommelighet ved 'åkerbrukfellesskapet' i Russland» at det mangler «forbindelse mellom livet i det ene fellesskapet [landsbyen] med livet i den andre,... et *lokalbundet mikrokosmos*» som bidrar til å opprette «en mer eller mindre sentral

³⁹ I forbindelse med det ovenfor nevnte intervju med undertegnede i Klassekampen 17. februar 2011, rykket historikeren Kristoffer Momrak ut mot noe han mente var min oppfatning av «despoti» i asiatiske samfunn. Det viste seg snart at Momrak ikke hadde lest den boka han kritiserte. Hans misforståelse av begrepet om «despoti» skulle nå ha mistet sitt eksistensgrunnlag.

despotisme over fellesskapene [landsbykommunene]”.⁴⁰

Eiendommeligheten her er imidlertid ikke sterkere enn at beskrivelsen passer også med Marx' skildring av det indiske landsbysystemet og dets sentralitet i de viktige passasjene i *Grundrisse*, som det ikke ser ut til at TLE har lest på egen hånd.

Arbeider levert av Edmund Leach, spesielt hans verk om Kachin i Burma fra 1954, virker som en rettfærdiggjøring ex post av Marx' synspunkter. Leach påviser en jevn, skiftende bevegelse i lokalsamfunn mellom autoritære *gumsa*- og småfolk-baserte *gumlao*-former. Uten å gå inn på de ytre betingelser for at slike vekslinger kan foregå, er det klart nok at hvis slike bevegelser opptrer som synkronisert, kan de resultere i omkastninger sågar av storsamfunn. De kan også, hvis de kombineres med at større jordherrer løsriver seg fra en despotisk sentralmakt, kanskje ta form av en bevegelse i retning av et føydalsamfunn. Men selve problemstillingen indikerer at det vil være tale om temmelig abrupte forandringer, som dermed neppe kan opprettholde seg over lang tid.⁴¹

Først og fremst er det viktig å merke seg at skiftningene fremstår som organiske bevegelser innen disse arkaiske eller asiatiske samfunnene. De er i særlig grad resultater av at herskere strekker seg for langt i organiseringen av gaveskifter og liturgier, mister prestisje, taper i en maktkamp – men bare for nye herrer som har deres eget opprinnelige perspektiv. De har derfor ikke noen horisont ut over den asiatiske samfunnsformasjon, med mindre de kan bli festet til politiske og klassebaserte bevegelser utenfor denne formasjonen.

Leseren vil av det ovenstående kunne se at det er grovt misvisende når TLE impliserer at “Marx (og JS)” mener at byene i India og Kina var “uproduktive og vegeterende” (OPT 194). Asiatiske byer kunne ha blomstrende manufakturer og stor håndverksbasert luksusproduksjon, noe som i andre kulturer, som den gresk romerske, ga opphav til en markedsdannelse som skapte en genuin historisk forandring. Poenget er bare at når en slik videreutvikling ikke fant sted i Asia, hadde det å gjøre med at den forutgående stabiliteten innen landsbysystemet umuliggjorde strukturelle endringer. Når TLE understreker at “det var ikke noe stillestående samfunn” (ibid.), så er det bare å si at dets stillestående karakter reproduserte seg gjennom politiske skystormer og klientelle opprør mot sviktende generøsitet, men at disse opphevelser ikke bør få narre en vitenskapler til å ta skystormene som virkelige “hendelser”.

TLE påstår at jeg skriver at byene “ikke hadde noen egen produksjon å snakke om” (OPT 194), men jeg kan ikke se at han gir noen henvisning til KAG for dette. Poenget er i alle fall at produksjonen i byene, også når den har de dimensjoner som TLE tillegger den i India på 1700-tallet, er fullt forenlig med en asiatisk produksjonsmåte og dermed med et stillestående samfunn i Jones' og Marx' forstand. (Særlig når Suret-Canales tanker om APMs evner til å monopolisere handel innenlands og utenlands trekkes inn i bildet.) Det hele

⁴⁰ MEW 19, 390 (“Erster Entwurf”), jf. 399 (“Zweiter Entwurf”).

⁴¹ For homerisk tid: Se Bjørn Qviller: “The dynamics of Homeric society”, *Symbolae Osloensis*, Vol LVI, 1981, 109-155.

blir et spørsmål om overordnet teori eller paradigme. Har man en gitt teori om AMP og asiatiske samfunnsformasjoner (AS), vil byrikdommen kunne tolkes som en funksjon av en oppadgående bevegelse i samfunnsformasjonen, med oppslutning fra klientmassens side om despotene, liksom i forholdet mellom Hektor og trojanerne før *hybris* endelig slo om til *nemesis*. Et problem med TLE er at han, selv om han gang på gang sier seg enig i betydningen av studier sentrert om slike begreper, aldri klargjør *sin egen* innstilling til spørsmålet. Dermed blir de empiriske bilder han gir av asiatiske samfunn (i geografisk mening) i nåtid og fortid, nærmest meningsløse: Man vet aldri hvilken sammenheng eller hvilke rammer han mener gjelder.

De løsninger TLE griper til for å forklare forskjellige *petitio principii* som følger av hans opplegg, får derfor et uheldig ad hoc-preg. Han åpner ikke noe sted for å tenke seg den nedgangen som asiatiske samfunn eventuelt har hatt etter 1700-tallet, som en funksjon av motsetninger innen AS. Tvert om tenker han seg, helt i tråd med den naive sosialismen som utviklet seg i Vest-Europa fra omkring 1960, at nedgangene ensidig skyldes kolonialisme, deretter imperialisme, i den seinere tid særlig effektivt gjennom IMF og Verdensbanken. Med en slik dogmatisk tenkning forsvinner behovet for å utføre en klasseanalyse av "den tredje verden". Og hvorfor skal en i det hele tatt ha en analyse av produksjonsmåter, hvis det er slik at internasjonal finanskapital, generert hele kontinentlengder og verdenshav borte, nivellerer de lokale tilstandene uansett?

VIII. En anmelder i tranedans.

TLEs mer eller mindre tvilsomme påstander om fattige nasjoners skjebnegitte underkastelse under Verdensbanken, bringer oss nå tilbake til et tema vi tidligere har vært inne på. Som vi har sett, hevder TLE at jeg i KAG ikke vurderer "dagens kapitalisme i dens spesifikke form". Det blir stadig tydeligere hva han har ment med dette: Det han sikter til, er den gjengse forestillingen om en overgripende "finanskapital", oppfattet som en størrelse som stiller kapitalens basale produktive funksjoner i skyggen. Hvorfor skulle han ellers legge slik vekt på IMF og Verdensbanken, som ikke er annet enn internasjonale varianter av nettopp denne finansstrukturen?

Problemet har å gjøre med at like lite som en indisk storby har forandret sin *grunnleggende* struktur siden 1873, like lite har dette skjedd med finansinstitusjoner i vesten. Disses forhold til den produktive kapitalens metamorfoser er det samme som det alltid har vært.

TLEs rolle som en "normalforsker" trer her fram i et ubekvent skarpt lys. Det han gjør, er rett og slett å overta den oppfatning av industrikapitalens relative underordning under nye teknikker i kredittvesenet som blomstrer på en uforpliktet venstrefløy – i Norge representert ved økonomer som Rune Skarstein og Ali Esbati (bundet som de er til utilitariske og eugeniske økonomer, fossile rester av Cambridge-klubben under Keynes). Tro mot de minst sympatiske trekk i normalvitenskapens karakter, bryr TLE seg ikke om å gi så mye som et snev av begrunnelse. Men det minste en kunne forlange, var at anmelderen forklarte leserne hvorfor han *ikke* vil anta at den "overgang fra kapitalen til grunneiendommen" (Marx' metodiske formulering) som

KAG sterkt hevder har funnet sted gjennom den amerikanske kredittkrisen, er dét som her representerer en faktisk historisk nyhet.

Vi kan på denne måten altså sannsynliggjøre at *hele* TLEs posisjon (enten den uttrykker seg i en bestemt vurdering av nasjoner i "den tredje verden" eller av forhold i den noen kaller "kapitalistiske metropoler") kan føres tilbake til forvekslinger mellom kapitalens produktive former og disses overbygninger av kredittmidler. Men dermed står vi overfor nettopp den type forveksling mellom bruksverdi og verdi som in nuce blir servert i de ovenfor nevnte, basale forvekslinger relatert til verdistørrelser, gullvare og "gullstandard".

Grunnen til at jeg kunne utnytte det som et heldig sammentreff at nettopp Agoras temanummer-redaktør har gjort seg bemerket med å overse denne pradigmerelasjonen, kan nå få komme for en dag: Det vesentligste saksinnholdet i det jeg anser for å være KAGs paradigme, angår nemlig nettopp det tematiske innholdet i den feiloppfatning av metoden hos Karl Marx som er typisk for Rønning og så mange andre. Dette gjelder i det minste i den grad at jeg i KAG var tvunget til å ta utgangspunkt i en kritikk av helt sentrale feilforståelser, oppfatninger som, på tross av deres latterlig åpenlyse uholdbarhet, blir oppfattet som aksiomer i den borgerlige tilegnelse av Marx.

Det gjelder for det første misforståelser vedrørende Marx' syn på forholdet mellom bytteverdi og bruksverdi, slik det ytrer seg i det borgerlige samfunns prissystem. Borgerlige ideologer kaller dette for et "transformasjonsproblem", og under denne betegnelsen har jeg gått inn på saken i KAG, hvor jeg har vist hvordan dette "problemet" må oppheves.⁴² Denne uskadeliggjøringen må skje av to overordnede grunner: For det første fordi det økonomiske systemet ikke kan forstås som et fast og identifiserbart sett av størrelser, uten irrelevante uavhengige "variable", med mindre det skjer.⁴³ Og for det annet fordi den kapitalistiske samfunnsformasjon ellers ikke kan framstilles som et *gitt* system av klasser og produksjonsforhold.

⁴² Man kunne kalle det forstemmende å måtte lese Geir O. Rønnings "definisjon" av dette såkalte problemet: "Det har som kjent vært et hovedtema i striden om verditeorien: hvorvidt de relative markedsprisene kan forklares ved hjelp av samfunnsmessig nødvendig arbeidstid, og i så fall på hvilken måte. [note]. Dette er grunnlaget for det såkalte "transformasjonsproblemet" om forholdet mellom verdier og produksjonspriser som sannsynligvis er det mest diskuterte problemet innenfor marxistisk økonomi, men neppe det viktigste." (Rønning, 77). Dette må, dessverre, kalles en ren mystifikasjon. "Transformasjonsproblemet" stammer fra Ladislaus von Bortkiewicz' kritikk av Marx, hvor prismålestokk og verdimål forveksles, liksom også verdi og bruksverdi blir identifisert og forvekslet. Bortkiewicz overså at intet kvantitativt forhold kan fremstå på annen måte enn i en materiell sak, og at verdien av denne saken derfor ikke kan spille noen rolle i målingen av *relative* priser eller verdier. Se for øvrig undertegnedes "Transformasjonsproblem og verditeori", i Elster (ed.) *Marx i dag*. Oslo: Gyldendal, 1973; *Ricardo, Marx og Sraffa*. Oslo, Copenhagen, Lund: Gyldendal, Rhodos, Cavefors, 1976; "The world as a game in Sraffa and Wittgenstein: A case study in modern bourgeois ideology." *Research in Political Economy*, Vol 19, 2001, New York og Amsterdam: Elsevier; "The 'Transformation Problem': Wage Form, Numéraire and Value Transfer", *International Journal of Political Economy*, Vol. 34:3. New York: Sharpe, 2004; "Fundamentals of a science of capital and bourgeois society: Marxian notions of value, prices, and the structure of time, in Paul Zarembka (ed.) *The National Question and the Question of Crisis (Research in Political Economy, Volume 26)*, London: Emerald, 2010.

⁴³ Forsøkt framvist i detalj særlig i Jørgen Sandemose, *Ricardo, Marx og Sraffa*, op.cit.

Saken er nå at disse forholdene danner essensen i flere kapitler i KAG (se ovenfor, tidlig i punkt II). Men hva sier TLE om disse tekstene? Jo, at det er tale om "en del teoretiske overveielser" – de utgjør mesteparten av teorigrunnlaget for boka! – og at de "i alle fall for undertegnede er vanskelige å trenge igjennom" (197).

Hva så? Leseren vet allerede at TLE *ikke* har valgt noen av de alternativer som skulle være nærliggende: Enten å skjerpe sin lesning, eller å avstå fra å anmelde. Uansett er det slik at TLE velger ikke å behandle disse helt sentrale temaene *overhodet*. Jeg finner det dermed urimelig å tro at han bare har hatt *vanskelig* for å trenge igjennom tekstene. Jeg må snarere forutsette at han ikke har tilegnet seg dem i det hele tatt, og i løpet av sin artikkel synes han også å gi en negativ dokumentasjon på dette.

Videre er det vel ikke urimelig å tenke seg at det er i disse forhold at vi finner årsakene til at TLE har valgt å påstå at han *ikke* har servert en anmeldelse. For ikke å lage en strid om ord rundt dette, er det vel best bare å antyde at han ikke har tatt seg tid til å sette seg inn i KAGs grunnpoeng, og derfor skulle latt være å skrive om boka overhodet.

Uansett: De sentrale KAG-passasjene det er tale om, angår altså verditeori og spesielt anvendt intensitet og utstrakt arbeidstid medgått i produksjonen av varer som byttes eller sirkuleres på verdensmarkedet. La oss se på hva TLE har å si om slike og liknende temaer. Da vil svakhetne i hans posisjon komme til syne på en oppsiktsvekkende måte.

TLE skriver, og med en eiendommelig vaghet i formuleringene, som han alltid benytter når han nærmer seg emner av denne typen, at undertegnede hevder at

utbyggingen – i den utstrekning det er utbygging under imperialismen, som det heter – mest handler om at det går med så mye arbeidstid i MAS-land (203).

Hva i all verden er dette for et presisjonsnivå? Hvilken "empiri" kan det komme ut av en slik problemstilling? Hvilke typer av arbeid er det tale om? Hva slags bransjer er inne i bildet? La oss forlengje siteringen av TLEs polemiske tekst. Han fortsetter uten opphold:

Dette (sic) har utvilsomt lenge vært tilfelle, men er det statisk? Hva hvis de gjennomsnittlige produktivetsforskjellene mellom land blir mindre gjennom storindustri (for eksempel bilindustri), teknologisk oppgradering og moderne agribusiness? Eller hva om slike forskjeller mellom land etter hvert blir mindre, dersom vi ser tegn til innslag av et mer globalt produksjonssystem? Hva er det empiriske grunnlaget for å si at de dramatiske forskjellene i "tidsøkonomi" rett og slett blir utvidet? Foregår bilindustrien i USA og Sør-Korea med så ulik bruk av tid og arbeidsintensitet, og hvor mye fanges opp av ved aktuelle utviklingstrekk at "arbeidets intensitet kan betraktes som det sentrale kjennemerket på et land, dets kultur og dets sivilisasjon" [Note til KAG 174] ... Hva skjer med gjennomsnittlig produktivitet i USA når det blir færre industriarbeidere i høyteknologibedrifter og langt flere som klører seg fast i tjenestesektoren som servitører, frisører og personlige trenere? Hvis slike [sic] muligheter betviles, trengs en dokumentasjon, for eksempel ved en

gjennomgang av hvor Peter Dicken eventuelt tar feil i sitt storverk *Global Shift* (OPT 203).

Jeg bringer dette utdraget av to grunner. For det første er det rimelig å gi leseren en illustrasjon av den argumentasjonsform TLE anvender når han føler at han tross alt (kanskje for skams skyld?) må begi seg inn på de temaer som *fungerer paradigmatisk* i KAG. Hans stil går over til å løpe ut i spørsmålsteget, og det røpes også på annen måte usikkerhet overfor temaene. (Flere andre, nærtstående "argumenter" er fremsatt så slurvete at det er umulig å forstå meningen.)

I argumentet ovenfor kommer det likevel klart fram at TLE nok bærer på elementære misforståelser av temaet. Når det gjelder Dickens innsats, føler jeg meg overbevist om at hans litteratur gjør ham fortjent til å bli skrytt i været av Tore Linné Eriksen, på samme måte som visse bøker av Bourdieu, Amin og Harvey mottar godord. La det imidlertid straks være sagt at konkurransen på verdensmarkedet foregår ut fra produktivitet og intensitet i de enkelte nasjoners produksjon av *varer, materielle bruksverdier*. Den produktivitet som finnes i servicebransjen (det er også ubegripelig hvorfor TLE vil legge vekt på *antallet* ansatte her) har ikke, og kan ikke ha, den fjerneste direkte relevans for spørsmålet. Måleprosessen på verdensmarkedet har heller ikke det minste å gjøre med antall *produktive* arbeidere i en nasjon eller i en sfære, men med den gjennomsnittlige intensitet og produktivitet (målt i ekstensiv og intensiv arbeidstid) som er medgått i en bestemt varetype. Det beste man kan si om TLEs fremferd her, er at han ikke har oppklart sine egne versjoner av standpunktene til Dicken eller andre, på en måte som kunne få leseren til å forstå de problemer han har med tilegnelsen. På bakgrunn av TLEs antydninger om mangel på seriøsitet e.l. hos undetegnedene, må det være tillatt å påstå at det virker som han selv rett og slett ikke har forstått hva verdidannelse på verdensmarkedet dreier seg om. Som før antydet: Charles Dickens og pickwickianerne gjorde det bedre.

Det er på sin plass her å nevne at Tore Linné Eriksen, på initiativ fra undetegnedene, fikk innlede om KAG på et presentasjonsmøte i regi av Aschehougs forlag i februar d.å. I løpet av dette møtet dukket den samme type misforståelse opp hos ham. Det var flere av de oppmøtte, altså ikke bare undetegnedene, som da forsøkte å klargjøre de reelle forholdene (for så vidt angikk Marx' teori). Det er urimelig at TLE ikke vil ta lærdom, og i stedet bare reproducerer de samme feiltakelsene i Agora.

For å illustrere med en annen av TLEs nokså retoriske problemstillinger: Hvis vi tenker oss at det i bilbransjen i Sør-Korea utvikler seg en intensitet og produktivitet i arbeidet, som så ender opp med å bli like med US-gjennomsnittene, så vil dette ha en viss virkning på bytteforholdet mellom koreanske og amerikanske varer på verdensmarkedet: Isolert betraktet vil bytteforholdet bedres for koreanske won, og svekkes for US-dollar. Men da taler vi allerede om *valutaenes* forhold til hverandre. Det er gjennom valutaene at byttene virkelig gjøres: koreanerne trenger dollar for å kjøpe US-varer, amerikanere trenger won for å kjøpe koreanske. Poenget er da at i utgangspunktet er valutaenes gjensidige kvantitative forhold en funksjon av den arbeidsproduktiviteten, og primært den intensiteten i arbeidet, som er gjennomsnittlig for det landområde en valuta representerer. Vi kan regne

med at disse faktorene i USAs bilbransje ikke avviker mye fra gjennomsnittet i alt produktivt arbeid i USA. Derimot er det typiske asiatiske (her: det koreanske) forholdet det motsatte, nemlig at slike effektive bransjer hører til unntakene. Dermed er det i hvert enkelt slikt tilfelle en stor sannsynlighet for at gjennomsnittsforskjellen mellom de to land ikke forandres særlig.

Dette underbygges av ytterligere et strukturelt argument, som jeg trakk fram i boka *Stat, økonomi, religion* fra 2002: Så snart det finner sted industrialiseringer i visse bransjer i "asiatiske" land, vil det være tale om i det minste et stort innslag av investeringer fra vestlig kapital. Denne kapitalen kan ønske å investere i enkeltbransjer hvor det temporært er mulig å øke intensitet og produktivitet. Men dette kan lett skje nettopp i den hensikt å utnytte forskjellen mellom valutaens pålydende og den faktiske intensiteten i bransjen sett som et internasjonalt gjennomsnitt. Investeringer i et koreansk anlegg kan innebære eksport av biler f.eks. til USA, men amerikanerne må kjøpe won for å tilegne seg varene. Won er billig i forhold til dollar (billigere enn intensiteten i bilbransjen alene skulle tilsi), og dermed kan varene selges relativt billigere på det amerikanske markedet. Alt dette er trolig en viktig (men sterkt undervurdert) faktor i den vestlige kapitalens forhold til underutvikling i asiatiske land: Vestlig kapital er interessert i å industrialisere, men helst bare i den utstrekning industriproduksjonen forblir en anomali innenfor en nasjonaløkonomi.⁴⁴

Det urealistiske i TLEs teoretiske tilnærming her, illustreres godt av det følgende:

Har det heller ingen betydning for overføringer fra MAS-land at det ikke bare skjer utbytting gjennom arbeid og priser (sic), men også gjennom finansspekulasjon, internpriser og skatteparadiser, alt mulig gjort gjennom ny teknologi som Marx av forståelige grunner var uvitende om (OPT 203).

Nå er det dessverre slik at det virkelige spørsmålet dreier seg om hvordan en utbytting gjennom "skatteparadiser" (osv.) skulle være mulig. Utbytting er en relasjon i produksjonen. Sirkulasjonsfenomener kan ikke endre vesenet eller mengden av en slik utbytting. (Tanken om at en "ny teknologi" (dataspill?) skulle kunne besørge noe slikt, taler for så vidt for seg selv.)

Men paradoksalt nok står vi nettopp her ved et avgjørende punkt: Idéhistorisk, og sikkert også rent psykologisk, er tanken om en mulig "tilegnelse gjennom sirkulasjon" basert på forestillingen om at det skulle være mulig å måle (og dermed: å virkeliggjøre) verdier kvantitativt uten å gjøre det i et materielt medium (og dermed i en helt bestemt fysisk mengde produkter). Denne forestillingen er artikulert i verdimålsteorier fra og med skotten James

⁴⁴ TLE spør: "Har det for eksempel ingen betydning for "en nødvendig forståelse" av verdensmarkedet" at minst en tredel av all eksport nå foregår innenfor rammen av det samme selskapet, med de muligheter for administrativ prisdannelse og manipuleringer dette åpner for når klassiske mekanismer for prisdannelse, lønnsfastsetting og "verdilover" settes ut av spill?" (Jf. OPT 203). Til dette er det å si at det forholdstall TLE opererer med, er ukjent for enhver seriøs økonom (som måtte finnes). For øvrig forutsetter TLEs problemstilling at "verdilover" kan settes ut av spill. Denne mest omfangsrrike påstanden skulle ha fått sine mulighetsbetingelser begrunnet før noe annet. Setninger av denne typen er gode eksempler på den svada de nye "finanskapital"-teoretikere sprer fra sine imiterte påfugltroner på akademier og stiftelser.

Steuart (1713-1780).⁴⁵

Det er denne typen stormende forvirring som bølget seg inn på de marxianske strender med Bortkiewicz' "kritikk" (1906 sq.), og som vi her har valgt å eksemplifisere med et bestemt arbeid av Geir O. Rønning. Den store negative betydningen av slike oppfatninger viser seg umiddelbart når det kommer til spørsmålet om *sirkulasjon og bytte av varer på verdensmarkedet på bakgrunn av forskjellige nasjonale intensiteter og produktiviteter i arbeidet.*

Ført og fremst er det her sentralt å merke seg at sirkulasjon og bytte her foregår mellom *nasjonalt bestemte* varer. De er resultater av en gjennomført kapitalistisk konkurranse *mellom produksjonssfærer* innen en nasjon. Dermed er de også blitt *forvandlet til penger*. Konkret betyr dette at de er blitt forvandlet til uttrykk for en bestemt *valuta*. Når varene møter hverandre på denne måten på verdensmarkedet, konkurrerer de dermed ikke lenger som produkter av en *bestemt produksjonssfære* blant andre (slik de ennå gjør innen nasjonen), men som produkter bare fra forskjellige nasjoner, og dermed teller hver enkelt av dem som et resultat av *hele sin nasjons gjennomsnittlige arbeidsproduktivitet og arbeidintensitet*. Som vi har sett, har TLE ikke notert seg dette.

Når derfor TLE gjentatte ganger i OPT mer eller mindre prøvende spør seg om ikke en økende internasjonalisering av produksjonen kan endre disse strukturene, så betyr det bl.a. at han ikke vet at varer må forvandles til penger (valuta) for å telle på et marked.⁴⁶

Et standpunkt som foretres i KAG, er at når vi skal nærme oss løsningen på problemet om hvorfor noen *helt bestemte* områder ("nasjoner", for korthets skyld) tendensielt fortsetter i fattigdom, mens andre *helt bestemte* nasjoner

⁴⁵ Jf. Steuart, *Inquiry into the Principles of Political Economy* (1767). Jf. også en bemerkning av Karl Marx i tredje kapittel av første bind av *Kapitalen* om at det hersker en "usigelig" forvirring blant engelske skribenter hva angår verdimål og prismålestokk. MEW 23, 113. Note til annet opplag.

⁴⁶ Det er ikke minst på en slik bakgrunn en kan se hvor irrelevant det er av TLE å bebreide meg for ikke å ofre plass på et verk som Samir Amins *The law of world-wide value* (sist New York 2010). Amin har aldri tematisert, langt mindre forstått, de synspunkter Marx har levert innenfor spørsmålet om internasjonal handel og verdensmarked. Samtidig virker det klart at TLE på sin side misforstår Amin. Han innfører (OPT 203) Amins begrep om "imperialistisk rente", men uten klart å tilskrive det opphavsmannen. TLE misforstår dessuten begrepet. Denne "renten" er hos Amin basert i en forestilling om at den 'metropolitanske' utbytting av det undertegnede kaller MAS-nasjoner, er en foregang baert på at det finnes forskjellige lønnsytelser for det ene og samme arbeid i fattige, respektivt rike land. Dette gir oss en sammenblanding av konkret arbeid med pengeytelsen som kapitalister gir ut for arbeidskraft, en forvirring som går tilbake på Arghiri Emmanuels *L'échange inégal* (Paris 1969). Jeg har tatt opp Emmanuels forestillinger i *Ricardo, Marx og Sraffa*, (op.cit.), 327-360. Jeg innser nå at jeg burde ha tatt kritikken opp igjen i KAG, i stedet for bare å gi en rask henvisning til Amin i min gjennomgang av verdensmarkedet i denne siste boka.

Allerede her vises det vel klart hvor bakvendt det virker at TLE, som åpenbart er desorientert når det gjelder den faktiske debatten om disse sakene, anvender eksemplet med Amins siste bok, og Amins forstillingsverden for øvrig, til å bemerke overfor meg at "[d]et er alltid mulig å stille seg utenfor internasjonale debatter, men i lengden betaler man en høy pris" (OPT 204, note). Jeg vet ikke om en debatt tjener på å være "internasjonal" (et tåpelig uttrykk). Likevel må jeg innrømme at jeg sikkert har deltatt mer i slike debatter enn tilfellet har vært med TLE. Forøvrig kan jeg vise til note 42 ovenfor, og spørre TLE om hvem det er som unnlater å ta opp de utfordringer jeg der leverer – og som følgelig stiller seg utenfor "internasjonale" (!) debatter.

fortsetter i rikdom, så må vi gripe til denne spesifikke *inter-nasjonale* byttemekanismen (falskelig kalt "ulikt bytte"). Bare her blir det forklart hvorfor arbeidsytelsene oppnår forskjellige spesifikke vektninger som strukturelt vanskeliggjør en forbedring av situasjonen for fattige nasjoner.

Jeg kan trygt overlate detaljene her til den relevante teksten jeg har presentert i KAG (spesielt kapittel V, punktene 9 og 10). Det som må føyes til her og nå, er at KAG også hevder at en viss materiell bedring i fattige ("asiatiske") nasjoners stilling kan inntre, også uten sosial revolusjon, men da bare gjennom en hjemlig industrialisering som er dømt til å foregå innen visse grenser som er langt svevrere trukket enn de som i sin tid ble utviklet i den vestlige "hemisfære". Jeg viser, spesielt i bokas siste kapittel (VIII: "Asiatiske former: formal-kapitalisme og "business groups") at disse grenser utelukker inter-sfærisk konkurranse mellom kapitaler (en utelukkelse som er et empirisk faktum for kapitalistisk drift i opprinnelig fattige nasjoner).

Skal man ta TLEs polemikk bokstavelig og bedømme den etter en *face value*, kan man trygt konkludere at han ikke har sett poenget med dette avsluttende kapitlet. I praksis forsøker han å sette undertegnede analyseforsøk på linje med en hvilken som helst skildring av "kompis-kapitalisme", den være seg lokalisert i imperialistiske stater eller i "asiatiske" områder. Men ettersom jeg i boka tilstrekkelig klart viser at tilsynelatende kartelldannelser i økonomien er to vidt forskjellige ting alt etter i hvilket økonomisk system de forekommer, trenger jeg ikke oppholde meg ved slike innsigelser her.

På samme måte kunne jeg velge å overse TLEs forsøk på å identifisere mine utsagn om den "asiatiske" formalkapitalismen (drift basert på rent formell subsumpsjon av arbeiderne under kapital) med visse påstander fra Greenspan og Kissinger. Denne vrien (jf. OPT 199) er imidlertid ekstra ille, fordi TLE åpenbart lanserer den for å få det til å virke som om min oppfatning av en sammenheng mellom APM, manufakturpreget kapitalisme ("formalkapitalisme") og "business groups" er noe som kommer til uttrykk rent aksidentelt, nemlig i forbindelse med den "asiatiske" krisen i 1997 (som er Kissingers-Greenspans tema *in casu*.) Dermed unngår han effektivt den problemstilling jeg reiser, nemlig at innholdet i kapittel VIII, den formale kapitalismens natur, følger nødvendig av at nasjonene i "den tredje verden" ikke har opphevet "den asiatiske enheten mellom mellom manufaktur og agrikultur", mellom håndverksformer og jordbruk, som vi har sett Marx fremheve i omtalen av det opprinnelige indiske og russiske fellesskapet. Med andre ord: Det som umiddelbart fremtrer som en motstand mot konkurranse mellom sfærer, er i virkeligheten et uttrykk for en enda mer overgripende enhet mellom alle produksjonssfærer, nemlig den som kommer til uttrykk i foreningen av "manufaktur og agrikultur." Altså kan det hevdes at den åpenbare begrensningen i industrireisningen i "den tredje verden" er det avgjørende empiriske belegg for den fortsatte eksistens av APM og AS.⁴⁷

⁴⁷ Jeg oppfatter det som en nærmest fantastisk påstand når Hans Ebbing, i sin anmeldelse av KAG i Klassekampen, hevder at det ikke gis empiriske begrunnelser for hovedpåstandene i boka. Han har blant annet ikke oppfattet poenget med de siste sytti sidene. Selv prøver han å motgå KAG empirisk med det usannsynlige argument at kinesere snart har meldt inn like mange industrielle patenter som US-borgere. Til sammenlikning: Industrihistorikere vil vel mene at sovjetiske Ladaer var så teknologisk særegne at mang en russisk ingeniør burde

En kan undres over hvordan en i utgangspunktet seriøs anmelder som Linné Eriksen kan overse dette. Men la oss se: Svaret ligger kanskje innrullet i en misforståelse av den asiatiske enhetens natur? Det følgende kan virke som et relevant eksempel fra teksten i OPT: TLE skriver at Latin-Amerika

ifølge JS fortsatt har lite annet å by på enn visse modifikasjoner av en asiatiske produksjonsmåte. Selvsagt er det et viktig trekk at det er forbindelser mellom landsbygda og by, mellom håndverk og landbruk, og at deler av den latin-amerikanske overklassen har nære bånd til utenlandsk storkapital og handelsselskaper. Men er det som på 1800-tallet? (201)

Såvidt jeg kan se, er dette *det eneste* stedet i OPT at Karl Marx' mye tematiserte "enhet mellom manufaktur og agrikultur" blir behandlet. Men en slik enhet er noe ganske annet og mer konkret enn "forbindelser mellom ... håndverk og landbruk" – et uttrykk som jo kan bety nærmest hva som helst. Uklarhetene tilspisses når TLE faktisk viderefører disse vage og spørrende uttrykkene i følgende retning:

Skjer det virkelig ingen ting med kapitalens organiske sammensetning, og er det en historisk lov at det ikke kan eksistere noen kapitalistisk jordeiendom? (202)

Javisst, der står det! Vi skal ha muligheten for å møte en "*kapitalistisk jordeiendom*"! Men et slikt begrep er en *contradictio in adjecto*.⁴⁸ Kapitalforholdet er den historiske *avløser* av føydal og eventuelt av asiatiske grunneiendom. Når kapitalen overtar rollen som den sosialt dominerende kraft, forvandler den også jordeiendommen, bearbeider den så å si, men kan umulig forandre den til en *kapitalistisk* form.⁴⁹ Det å eie jord, som er å eie en "*naturlig maskin*" (som Marx et sted kaller den), er noe diametralt annet enn å eie produksjonsmidler produsert gjennom arbeid og andre menneskeskapte ting. (Hele grunnlaget er for øvrig påpekt i KAG, kapittel II, spesielt punktene 4 og 5.)

Når TLE ikke oppfatter dette, tyder det på at han har lagt bare minimalt arbeid ned i forståelsen av de paradigmatisk delene av KAG – og det i en slik grad at det ikke kan aksepteres når det kommer fra en anmelders side. Det skulle klart fremgå av boka at en bestemt jordeiendom i utgangspunktet er en forutsetning for at en lønnsarbeiderklasse blir skapt, slik vi i den mest tilspissede form så det i ekspropriasjonen fra den engelske landsbygda. I KAG blir det dessuten skildret som et hovedpunkt at jordeiendommen deretter fortsetter å være vesentlig som en *separat* faktor som holder arbeiderklassen på plass i et større system.

På den andre siden blir det nå klart i hvilken stor grad TLE mangler forutsetninger for å forstå dette systemet. Her står vi ved den 'virkelige og

patentere detaljene. Det ville knapt vitne om seriøs produktivitet, verken i fabrikkene eller på patentkontorene.

⁴⁸ Bortsett fra, slik jeg påpeker i KAG, de metaforiske muligheter som byr seg når vi skal omtale en nasjonalisert jordeiendom.

⁴⁹ Man kunne si at det nord-amerikanske jordbruket gir oss det presise bilde av denne "bearbeidingen" og dens resultat, ettersom kapitalen her aldri har stått overfor en tradisjonell, enn si arkaisk, jordeiendom.

gruelige årsak' til de verste feilslutningene i OPT. For eksempel forklarer det nå seg selv at TLE uten å heve blikket kan regne trivielle trekk ved finansinstitusjonene for å representere en "nyhet", mens den virkelige nydannelse i finanskrisenes form etter 2008 (som vi har sett) helt har unngått ham.

TLE overser dermed også at når jeg hevder at "den asiatiske enheten" er en nærværende og gyldig form også i Latin-Amerika, så skyldes dette at den opprinnelige, voldelige "skilsmisse" mellom kapital og grunneiendom som måtte følge i England, i andre verdensdeler er blitt tonet ned og er blitt bandasjert, nettopp fordi det aldri har funnet sted noen virkelig *ekspropriasjon* fra jordeiendommen. Mens det altså i England, og i det meste av Europa nord for Alpene, oppsto en politisk og også på andre måter kulturell antagonisme mellom de to eiendomstypene, er noe helt annet tilfelle annetsteds – med store og til dels uoverskuelige følger. Resultatet er at "den asiatiske enhet" mellom "manufaktur og agrikultur" er blitt opprettholdt. Slik jeg påviser det særlig for Latin-Amerikas vedkommende, og aller mest spesielt i tilfellet Chile (kapittel VII, punktene 1-4 (og særlig s. 238-244) og kapittel VIII (særlig s. 339-341), har vi dermed fått en herskerklasse som kombinerer to antagonistiske eiendomsformer. Av dette følger det et mindre utviklet varemarked enn i realkapitalistiske nasjoner, og en tendens til å unngå utbygging av tungindustri.

Når altså TLE prøvende taler om "forbindelser mellom landsbygda og by, mellom håndverk og landbruk" som om slike "forbindelser" skulle innebære noe negativt, så skjuler det seg bak dette en sammenblanding av teknisk arbeidsdeling med former for *eiendom*. Hvilken type økonomi er det som ikke innehar en enhet mellom håndverk og jordbruk? Hvor i verden er en slik enhet uvesentlig eller kontraproduktiv? Det som derimot er kontraproduktivt og avslørende for reaksjonære trekk i en økonomi, er at motsigelser ikke utvikles der det er et saklig grunnlag for dem. De avanserte kapitalistiske nasjoner er blitt til gjennom en radikal atskillelse mellom *eiendommen* til jord og *eiendommen* til industrielle produksjonsmidler. De er selvfølgelig ikke konstruert på en basis av noe radikalt skille mellom *den produktive aktivitet* som foregår på jord, og *den produktive aktivitet* som foregår i håndverk, manufaktur og industri.

Hvis vi et øyeblikk går tilbake til KAGs kapittel VIII, øyner vi tydelig en ny merkverdighet i TLEs anmeldervirksomhet: Når han suverent overser ikke bare poenget med kapitlet, men også innholdet i det, så betyr dette at det aller meste av den polemikk han reiser mot boka for ikke å ha sett fornyelser i "den tredje verden" i løpet av de siste tiårene, faller fra hverandre. Saken er at den vekt jeg legger på "forretningsgrupper" og den "formalkapitalisme" som reiser seg i så mange land, innebærer betydelige fornyelser når det gjelder volumet av kapitalistisk eiendom, tendenser til utvikling av reell storindustri, folkeflyttinger, vekst i proletariatet, osv. Det kan imidlertid se ut til at dette er noe TLE ikke vil akseptere, fordi det er vist at forandringene skjer i et idiom som ikke skiller seg radikalt fra det tradisjonelt asiatiske. TLE ønsker derfor – slik kan det se ut – å hevde at de fornyelser jeg taler om, egentlig ikke er fornyelser. Hans problem er at når han beskriver fornyelser, vil ingen leser kunne se hvordan de skulle skille seg fra de som jeg skildrer, all den tid han selv prioriterer den tekniske siden av økonomiske fenomener, uten å legge

vekt på den faktiske eiendomsformen.⁵⁰

⁵⁰ Et godt eksempel har vi når TLE skriver om "JSs oppfatning om at det er vanskelig å få øye på noen kapitalisme i Brasil eller andre deler av Latin-Amerika i dag" (OPT 202). Denne polemikken bygger på en skjult tvetydighet i ordet "kapitalisme". Jeg mener ikke at det er vanskelig å finne eksempler på *formalkapitalistisk* drift i Latin-Amerika. Poenget er jo nettopp at denne driftstypen begrenser utfoldelsen av en eksisterende kapitalisme. Den "kapitalisme" det er vanskelig å oppdage, er den som er knyttet til et reell *kapitalistisk samfunnsformasjon*. For øvrig overser TLE blott at jeg tar utgangspunkt i en lite vanlig kapitaldefinisjon hos mine meningsmotstandere. (Se hans henvisninger til KAG 236, 246.) Et tilsvarende eksempel ligger i et tilfelle vi bivånet under punkt II ovenfor, hvor TLE (OPT 201) reagerer med utropstegn på en påstand om at det ikke "har skjedd noen særlige endringer i næringsstruktur og eiendomsforhold i India." Utvilsomt tenker han på de produserte varenes karakter, som selvsagt har forandret seg til en viss grad. Men "næringsstruktur" sikter for mitt vedkommende til den plass varene har innen sektoranalyse, hvor de stadig mest er å finne innenfor sektoren for individuelt konsum og knapt deltar i oppbyggingen av noen tungindustri. Hovedpoenget er i alle fall at TLE ser ut til å blokkere sine egne muligheter for å debattere dette saklig, ettersom han da ville måtte innrømme at en "formalkapitalisme" i MAS-land er et hovedpunkt i KAG, mens han er bundet til den vrangforestilling at dette betyr at den *materielle* produksjonen i MAS-land har vært bare mikroskopisk endret ifølge min vurdering.

